

ORTA DOĞU'DAKİ YENİ JEOPOLİTİK ORTAMDA RUSYA'NIN SURIYE POLİTİKASI

Mustafa ÜREN*

Özet

Orta Doğu, tarihsel süreç içinde Rus çıkarları açısından her zaman önemli olmuştur. Bugüne kadar Rusya, üç farklı rejimle yönetilmesine rağmen söz konusu önemde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Uluslararası rekabet alanına dönüşen bölge, diğer birçok avantajlarının yanında Rusya'ya küresel güç olup olmadığını ispatlama fırsatı sunmaktadır. Soğuk Savaş'tan sonra bölgeden geri çekilmek zorunda kalan Rusya, Putin'in işbaşına gelmesiyle Orta Doğu'ya geri dönmüştür. Bu dönemde küçümsenmeyecek kazanımlar elde etmiş, ancak hazırlıksız yakalanması nedeniyle Arap Baharı ile birlikte tüm bu kazanımlarını kaybetmiştir. Bölgede yeniden başarı elde etmesi, büyük oranda Suriye'de takip edeceği politikanın başarısına bağlıdır. Rusya'nın Orta Doğu bölgesinde jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip Suriye'de takip ettiği politikasının ele alınacağı bu çalışmada, nihai olarak söz konusu politikasının bölgesel hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayıp sağlamayacağı ve en önemlisi de, bölgesel ve küresel ne gibi sonuçlar doğuracağı sorularının cevabı aranacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Orta Doğu, Suriye, Arap Baharı, Soğuk Savaş.

Abstract

Russia's Policy In Syria In The New Geopolitical Environment In The Middle East

The Middle East has been a region of significant importance for Russian interests in the historical process. This have never changed until nowadays even though Russia has been governed by three different regimes. The region, which has become an area of international competition, offers Russia, among other things, the opportunity to achieve its ambitions to be a global power again. Russia, having had to withdraw from the region after the Cold War, had returned to the Middle East after Putin took and

* Dr. Öğr. Üyesi, Esenyurt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
mustafauren@esenyurt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5662-3248>

recovered its power. During this period, she made significant achievements but lost all of these achievements with the Arab Spring due to her unprepared posture. Therefore, its success in the region depends largely on the success of its policy in Syria. In this study, I will discuss Russia's policy in Syria, which has a very important geopolitical position in the Middle East region, the answer to the questions of whether finally this mentioned policy is able to contribute to the achievement of Russia's regional goals, and most importantly, in what kind of regional and global consequences are resulted, will be sought.

Keywords: Russia, The Middle East, Syria, Arab Spring, Cold War.

Giriş

Rusya hangi rejimle yönetilirse yönetilsin, dış politikasının şekillendirilmesinde iki faktör etkili olmaktadır. İlki, hiç şüphesiz güvenlidir. Rusya güneyden ve batıdan tehdit algısına sahiptir. Güneyden gelen tehdidin kaynağı özelde Tatarlar genelde ise Türkler olmuştur. Tarihsel süreç içinde bu tehdiye karşı, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi işgal edilerek, kara Rusyası'nın güvenliğine derinlik kazandırılmıştır.¹ Günümüzde bu bölge kendi egemenlik alanının dışında kalsa da, her iki bölgede de kendi kontrolü dışındaki gelişmelere müsaade etmeyeceğini “Yakın Çevre Doktrini”²ni uygulamaya koymak suretiyle göstermiştir. Batıdan gelen tehdidin kaynağı ise, başlangıçta İsveç, daha sonra sırasıyla Fransa ve Almanya olmuştur. Batıda İsveç'in 18. yüzyılın ilk çeyreğinde tehdit olma özelliği ortadan kaldırılmış ve II. Dünya Savaşı sonunda da tampon bölge olarak düşünülen Doğu Avrupa ülkeleri işgal edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Doğu Avrupa ülkeleri önce NATO'ya, ardından da AB'ye üye olmuşlardır. Rusya aynı niyete sahip Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliğine rıza göstermemektedir. Bu tutumunu günümüzde de ısrarla devam ettirmektedir. Nitekim 2013 yılı sonunda Ukrayna'da yaşanan AB

¹ Nazim Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4 (8), 2002, s. 55.

² A. Sait Sönmez, “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi RF'nun BDT Ülkeleriyle İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 2010, s. 278.

yanlısı gelişmelere Rusya'nın 2014 yılı ilk çeyreğinde Kırım'ı ilhakı³ ile karşılık vermesi, bu yöndeki kararlılığını ortaya koymaktadır.

İkinci faktör ise, uluslararası ekonomik sistem ile kesintisiz bütünleşme ihtiyacıdır. Bu aynı zamanda küresel güç olmanın da bir gereği olarak görülmektedir. I. Petro ile başlatılan bu alandaki bütünleşme girişimlerinden⁴ bugüne kadar bir sonuç alınamamıştır. Sovyet Rusya, Sıcak denizlere ulaşma politikası olarak formüle edilen girişimlerin önündeki Türkiye engelinden kurtulma amacıyla II. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'den Kars bölgesini talep etmiş ve Türk Boğazlarının birlikte yönetilmesi teklifinde bulunmuştur.⁵ Rus tehdidiyle bir anda siyasi bütünlüğünü kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle bu girişimden beklenen sonuç alınamamıştır. Sovyet Rusya'nın bu girişimin hemen ardından Orta Doğu'da etkinlik mücadelesine dahil olması, bir bakıma Türkiye'ye yönelik başarısız tehdit girişimini tolere etme gayreti ve mücadelesi olarak değerlendirilebilir.

Orta Doğu bölgesi Rusya'ya, Türkiye engelini aşma fırsatı vermesinin yanında başka avantajlar da sunmaktadır. Orta Doğu, sahip olduğu zengin doğal kaynakları ve coğrafi konumu nedeniyle sürekli küresel liderlik rekabetine sahne olmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde de bu durumda bir değişiklik olmamıştır. Rekabete neden olan yeraltı kaynaklarına sahip olduğu müddetçe, gelecekte de bu konumunda bir değişiklik olması beklenmemektedir. Bölgesel rekabette başarılı olan bir aktörün, global yönetişimde söz sahibi olması doğal bir sonuçtur. Bölgenin Atlas Okyanusu ile Pasifik Okyanusu arasındaki en dar ve kısa alanda yer alması bölgeyi Rusya açısından daha da önemli hale getirmektedir. Asya ve Afrika kıtalarını birbirinden ayıran Süveyş Kanalı, iki okyanus arasındaki ulaşım yollarını diğer

³ Sezai Özçelik, “ II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeo-Stratejik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları”, Osman Orhan (Ed.), **Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar**, İstanbul, TASAM Yayınları, 2015, s. 61.

⁴ Beşir Mustafayev, “Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devletinin Kurulmasında Etkisi”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2013, s. 19.

⁵ Barış Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 2010, s. 266.

alternatiflere göre %40 oranında kısaltmaktadır. Dolayısıyla bölgede etkili olan siyasi bir aktör, bütün uluslararası denizlere ulaşma elastikiyetine sahip olabilmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında Suriye; Orta Doğu bölgesinde hamisi konumundaki Rusya'ya, uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme ihtiyacını karşılmasına ilave olarak önemli fırsatlar da sunmaktadır. Örneğin Amerikan çıkarlarıyla ters düşmesi nedeniyle Türkiye'nin Suriye krizinde Rusya ile birlikte hareket etmek zorunda kalması bu fırsatlardan biridir.

Bu genel esaslar dahilinde, Rusya'nın Suriye Politikası'nın incelendiği bu çalışmada, Rusya'nın bu yöndeki politikasının altında yatan temel faktörlerin neler olduğu ve bunların bölgesel ve küresel ne gibi sonuçlar doğurduğu sorusunun cevabı aranacaktır. Bu kapsamda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce, Orta Doğu'daki jeopolitik ortam incelenerek Suriye'nin Rusya açısından önemi ortaya konulacaktır. Taraflar arasındaki ikili ilişkilerin arka planına kısa bir şekilde değinilmesini müteakip günümüze kadar nasıl bir seyir takip ettiği incelenecektir. Sonuçta, Rusya'nın bölgesel politikası tüm yönleriyle analiz edilerek Rusya'nın Suriye Politikası'nın bölgesel ve küresel sonuçları ortaya konulacaktır.

Orta Doğu'daki Yeni Jeopolitik Ortamın Rusya-Suriye İlişkilerine Etkisi

Uluslararası sistemdeki değişimlere bağlı olarak Orta Doğu jeopolitik ortamında da zaman içinde değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin etkileri hala devam etmektedir. Orta Doğu'daki mevcut jeopolitik ortam, Soğuk Savaş'ın galibi ABD tarafından şekillendirilmiştir. Savaşın mağlubu SSCB ise, siyasi bütünlüğünü kaybederek dağılmış ve halefi Rusya, Orta Doğu'yu olduğu kadar güney ve batısında kalan emniyet kuşağını da terk ederek doğal sınırlarına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde uluslararası sistemin lideri konumuna ulaşan ABD, SSCB'nin geride bıraktığı boşluğu zaferinin bir mükâfatı olarak görmüş ve bölgenin kendi hegemonik anlayışına uygun şekillendirilmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda Sovyetler ile küresel rekabete girdiği bölgelerden biri olan Orta Doğu'da Irak'a yönelik ilki 1991, ikincisi 2003 yılı olmak üzere iki müdahalede bulunmuştur. Ardından da, Orta Doğu dahil Sovyetlerin geri

çekildiği bölgeleri kapsayan geniş bir alan içinde “demokratikleşme süreci” harekete geçirilmiştir. Bu süreç, önce renkli devrimler şeklinde post-Sovyet alanında başlamış ve daha sonra Arap Baharı adıyla Orta Doğu’da devam etmiştir.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemin başlangıcında Rusya, ülke içinde siyasi varlığını tahkim ederken, “Yakın Çevre Doktrini” politikasını uygulamaya koyarak hayat sahası olarak kabul ettiği Post-Sovyet bölgesinde ulusal güvenliğini teminat altına almıştır. Ancak Rusya’nın ülke içi ve yakın çevresinde gücünü pekiştirdiği bu dönemde ABD’nin 11 Eylül 2001 tarihinde küresel terörizmin hedefi olması, onun Orta Doğu’ya geri dönmesine sebep olan olayların tetiklemesine neden olmuştur. Nitekim Rusya, küresel terörizmle mücadele kapsamında ABD’nin Afganistan’a müdahalesini desteklediyse de; nükleer silahları yok etme ve bölgeye demokrasi getirme gibi iddialarıyla Mart 2003 tarihinde Irak’a müdahalesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu tarihten itibaren de, Orta Doğu’ya aşamalı bir şekilde yeniden geri dönmüştür. Rusya’nın bölgeye dönüşüyle ilgili uzmanların yorumları farklıdır. Örneğin Rus güvenlik ve uluslararası ilişkiler uzmanı Dimitri Trenin, söz konusu geri dönüşün olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. Trenin, Rusya’nın Orta Doğu için “Büyük Stratejisi” olmadığını iddia etmektedir. Buna rağmen Rusya’nın bölgeye geri dönüşünün stratejik önemine vurgu yapmakta, bu dönüşün hem kendisi hem de bölge ve uluslararası sistem açısından çok önemli stratejik sonuçlar doğurabileceğini ifade etmektedir.⁶

Rusya’nın Orta Doğu’ya dönme kararını, sadece ABD’ye bir tepki olarak değerlendirmek uygun değildir. Bununla birlikte Rusya’nın Orta Doğu’ya dönme gayretlerini Rusya’nın ABD’ye karşı rekabet etme yeteneğine ulaştığını veya en azından onu engelleyebilme potansiyeline sahip olduğunu gösterme niyeti olarak yorumlamak mümkündür. Ülke içinde ve yakın çevresinde siyasi varlığını kabul ettiren Rusya, Putin’in işbaşına gelmesiyle dikkatini sefeli gibi uluslararası sistemin odak noktalarına çevirmeye başlamıştır. Bu bağlamda özellikle etki

⁶ Dimitri Trenin, What is Russia Up to in the Middle East?, Cambridge/UK, Polity Press, 2018, p. 134.

sahasında büyük güç olduğunu ispatladığını düşünen Rusya, Soğuk Savaş döneminin başlangıcında olduğu gibi dikkatini tekrar Orta Doğu'yu çevirmiştir.⁷

Belirtilen genel esaslar çerçevesinde realist bir anlayışla hazırlanan Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikasının dört genel hedefe ulaşmak amacıyla planlandığı ve uygulanmaya konulduğu söylenebilir. Politikanın en önemli hedefi, ABD'nin tek taraflı uygulamalarına son verilmesi ve bölgede güç dengesinin sağlanmasıdır.⁸ Öte yandan bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine paralel olarak Orta Doğu'nun Rus ekonomisi için pazar haline getirilmesidir.⁹ Diğer bir hedef, bölgedeki İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve bunun neticesinde kendi egemenlik ve etki sahasına nüfuz etme yeteneği olan radikal İslamcı terör örgütlerinin etkinliklerinin sınırlandırılmasıdır.¹⁰ En nihayetinde ise, diplomasiyi etkin bir vasıta olarak kullanmak suretiyle bölgesel sorunların çözümünde arabuluculuk yapılması ve bunun sonucunda bölgesel sorunlara çözüm bulabilen büyük güçlerinden biri olarak Orta Doğu genelinde yeniden itibar kazanılmasıdır.¹¹ Rusya'nın ifade edilen hedeflerine ulaşabilmesi, bölgede siyasi varlığını, etkisini ve gücünü bölgenin tüm aktörlerine sürekli hissettirebilme yeteneğine bağlıdır. Aslında Suriye ile stratejik işbirliği Rusya'ya bu imkanı sunmaktadır. Hatta bu ülkedeki askeri varlığı, bölgede bir oyun kurucu olmak isteyen Rusya'nın Orta Doğu'daki siyasi varlığını da pekiştirmektedir.

Bu nedenle Rusya'nın Orta Doğu Politikasının başarısı, Suriye ile stratejik seviyede kalıcı işbirliğine bağlıdır. Doğu Akdeniz'de yer alan Suriye'nin Rusya açısından jeopolitik önemi tartışılmazdır. Ruslara göre, Orta

⁷ Ilan Berman, *Russia and The Mideast Vacuum*, IASPS Research Papers in Strategy No:12, The Institute for Advanced Strategic&Political Studies, Jerusalem, 2001, p. 3.

⁸ Zvi Magen and Olena Bagno Moldavsky, "New Directions in Russia's Foreign Policy: Implications for The Middle East", *Strategic Assessment*, 13/4, 2011, p. 78.

⁹ Alexey Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, Special Report, Carnegie Moscow Center, Moscow, 2013, p. 2.

¹⁰ Elaheh Koolae and Hamidreza Azizi, "Expansion of Russia – Hamas Relations: Sources and Implications", *Journal of Power, Politics & Governance*, 3/2, 2015, p. 46.

¹¹ Olena Bagno, *Russia in The Middle East*, *Strategic Assessment*, 12/2, 2009, p. 96.

Doğu'yu Güney Kafkasya ve Orta Asya'dan ayırmak mümkün değildir.¹² Bu yüzden Rus çıkarları açısından Suriye'nin de içinde yer aldığı Orta Doğu'nun jeopolitik önemi oldukça yüksektir.¹³ Bölge sahip olduğu zengin enerji kaynaklarının yanında stratejik suyuollarını kontrol etmesi ve bütün okyanuslara açılım imkanı vermesinden dolayı stratejik güç merkezlerinin hedefi olmaktadır. Bölgenin bir parçası olan Doğu Akdeniz ise, Rus coğrafyasından ayrı düşünülmeyen Orta Doğu'yu Ege Denizi-Boğazlar-Kara Deniz istikametinde stratejik suyuoluyla Rusya'ya bağlamaktadır.¹⁴ Bu bölgede yer alan Suriye, Rusya'yı Orta Doğu'ya bağlayan bir köprübaşı olduğu kadar, tarihi sıcak denizlere ulaşma emellerinin hayata geçirilmesi bakımından da kritik öneme sahip bir bölgedir. Bu nedenle Rusya, Soğuk Savaş'tan sonra Orta Doğu'yu terk etmek zorunda kaldığı dönemde bile Suriye ile ilişkilerini belli bir seviyede devam ettirmiştir.¹⁵

Orta Doğu'daki yeni jeopolitik ortamda Arap Baharı'ndan sonra bir anda siyasi varlığını devam ettirebilme sorunuyla boğuşmak zorunda kalan Suriye böyle bir ortamda Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Doğal olarak Suriye'nin içine düştüğü tartışmalı bu durum, Orta Doğu Politikasının başarı ile uygulanabilmesi bakımından Rusya'ya önemli bir avantaj sunmaktadır. Her şeyden önce işbaşındaki yönetimin, bu dönemde Rusya'nın istek ve taleplerini yerine getirmeme gibi bir seçeneği yoktur. Örneğin her bakımdan Rusya'nın desteğine muhtaç olan Suriye Silahlı Kuvvetlerinin envanterindeki silah ve malzemenin en az %90'ının Rus kaynaklı olmasının yanında genellikle üst rütbedeki askeri personel de Rusya'daki askeri okullarda eğitim almaktadır.¹⁶ Silah sistemleriyle birlikte Rus taktik doktrini kullanılmaktadır. Hatta terörizmle mücadele ve ayaklanmaya karşı koyma, bahse konu bu taktik doktrin esaslarına

¹² Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, London, Praeger Security International, 2006, p. 11.

¹³ Alexey Malashenko, a.g.e., p. 5.

¹⁴ Andrej Kreutz, 2006, p. 11.

¹⁵ Türkan Budak, Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi ve Türkiye, Ankara, BİLGESAM Yayınları, 2015, s. 2.

¹⁶ Taşkın Deniz, "Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 2013, p. 324.

uygun yürütüldüğü dikkate alınırsa bağımlılık durumu daha bariz bir şekilde anlaşılabilir. ¹⁷ Diğer taraftan, SSCB döneminde 1971 yılında Suriye'nin Tartus limanında hizmete giren ve hala faaliyetine devam eden Rus Deniz Üssü Rusya'yı, ülke içinde olduğu kadar hem Orta Doğu genelinde hem de Akdeniz'de söz sahibi yapmaktadır. ¹⁸ Buna ilave olarak 17 Ocak 2017'de imzalanan anlaşma gereği Lazkiye'de tesis edilen "Hmeymim Hava Üssü" ile Rusya, Suriye'deki askeri varlığını daha da pekiştirmiştir. ¹⁹ Nitekim Eylül 2015 sonundan itibaren Rus hava desteği sayesinde rejim karşıtlarına yönelik kesin sonuç alınmaya başlanmış ve ülkedeki Rus askeri varlığı Suriye'deki siyasi rejimin devamlılığının güvencesi haline gelmiştir.

Diğer taraftan deniz ve hava üsleriyle Suriye'de askeri varlığını devam ettirme Rusya'ya, hem bölgesel hem de küresel gelişmeleri doğrudan etkileme yeteneği sunmasıdır. Söz konusu iki üssü vasıtasıyla Rusya, dünya ticaretinin %30'unun, petrol ticaretinin %25'inin yapıldığı ve zengin doğalgaz rezervleri nedeniyle dünya kamuoyunun ilgi odağı haline gelen Doğu Akdeniz üzerinde oyun kurucu aktör haline gelmiştir. ²⁰ En az bunun kadar önemli diğer yetenek ise, Rusya'nın ABD'nin Orta Doğu'da hayata geçirmeye çalıştığı Kürt devleti oluşturma stratejisi üzerinde söz sahibi olmasıdır. ABD tarafından desteklenen Kuzey Suriye'deki Kürt grupların Doğu Akdeniz'e ulaşma ve böylece uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme amacıyla yaptıkları koridor açma girişimleri Rusya'nın sessiz kalması nedeniyle Türkiye tarafından başarıyla engellenmiştir. Bu başarıda belirleyici olanın Rusya'nın tavrı olduğu göz ardı etmemelidir. ABD stratejisinin gelecekte başarıyla sonuçlanması halinde yeni kurulacak Kürt devletinin uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme

¹⁷ Oktay Bingöl ve Ali Varlık, Rusya'nın Suriye'de Yeni Politikası, Bilgi Notu: 4, Merkez Strateji Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 2.

¹⁸ Camilla Committeri, When Domestic Factors Prevail Upon Foreign Ambitions: Russia's Strategic Game In Syria, IAI Working Papers 1226, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2012, p. 3.

¹⁹ Araz Aslanlı, Rusya'nın Suriye Politikası, Ankara, ORSAM Yayınları, 2018, s. 4.

²⁰ Çağatay Özdemir, Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi, Ankara, SETA Yayınları, 2018, s. 9.

bakımından dolayı da olsa Rusya'ya bağımlılığı, şüphesiz Rusya'ya önemli avantajlar sağlayacaktır.

Orta Doğu'daki jeopolitik ortamın çözüm üretme konusundaki yetersizliği, rakipler arasındaki çatışma riskini sürekli olarak bölge gündeminde tutmaktadır. ABD'nin tek yanlı uygulamaları, çoğu zaman bölgedeki tansiyonun yükselmesine neden olmaktadır. Özellikle Irak'ın işgalinden sonraki gelişmeler, bölgede ABD'yi dengeleyebilecek bir güce olan ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenle Rusya'nın bölgeye geri dönüşünün geçici bir rahatlık sağladığı söylenebilir. Genel olarak uzlaşma kültürünün zayıf olduğu bölgede, herhangi bir sorun karşısında aktörlerin ilk tepkisi, Şii ve Sünni eksen etrafında kümelenme şeklinde kendini göstermektedir. Böyle bir durumda, İran ve Suriye, Şii; Mısır, Suudi Arabistan ve Katar ise, Sünni ekseninde yer almaktadırlar.²¹ Diğer aktörlerin her iki eksenden birini tercih etme dışında seçenekleri yoktur. Aktörler arasındaki kutuplaşma, doğal olarak Arap Birliği Teşkilatı, İslam Konferansı Örgütü ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi örgütlerin sorunlara çözüm bulma yeteneklerini olumsuz yönde etkilemektedir.²² Bölgenin hegemon gücü gibi davranan ABD, genellikle Sünni eksen yanında tutum sergilediği görülmektedir. Onun muhalifi konumundaki Şii eksen üyeleri, gerek İran, gerekse Suriye Rusya ile işbirliğini tercih etmektedirler. Rus jeopolitik uzmanı Dugin, bu desteğin Rusya açısından önemine özellikle vurgu yapmaktadır.²³ Bugüne kadar Rusya'nın tercihi de, adı geçen Şii devletlerle işbirliği yönünde olmuştur. Rusya'nın bölgesel sorunlarda adı geçen iki ülke lehine tutum sergilemesi, Şii ekseni desteklediği yönünde yorumlara neden olmaktadır.²⁴ Dolayısıyla bölgedeki güç dengesi, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi günümüzde de yine

²¹ Gökhan Telatar, "Rusya ve Arap Baharı: Batı İle Yeni Soğuk Savaş Mı?", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/1, 2015, s. 193.

²² Bayram Sinkaya, *Ortadoğu Siyaseti'ne Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Ankara, ORSAM Yayınları, 2015, s. 11.

²³ Aleksandr Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, 2. Baskı, Ankara, Kaynak Yayınları, 2017, s. 98.

²⁴ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", H. Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.ler), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, 2. Baskı, Ankara, SETA Kitapları, 2017, s. 163.

ABD ve SSCB'nin halefi Rusya etrafında oluşmaktadır.²⁵ Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönüşü, bölge istikrarının sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönüşünün, bölgesel dinamikler açısından da faydalı olduğu söylenebilir. Bölgesel dinamiklerin en önemlisi, 1948'deki Arap İsrail savaşlarında Arapların ağır yenilgiye uğramalarından dolayı ortaya çıkan Arap-İsrail Sorunu'dur. Sorunun çözüme kavuşturulamayan ve halen devam eden iki boyutu bulunmaktadır. Filistin-İsrail Sorunu, bölgesel gündemdeki önceliğini korumaktadır. Diğer ise, bölge genelinde pek fazla dikkate alınmayan Suriye-İsrail Sorunu'dur. Arap-İsrail Sorunu'nun diğer tarafları Mısır ve Ürdün, ABD'nin arabuluculuğuyla İsrail ile barış antlaşması imzalamasına rağmen Suriye ve İsrail arasında henüz bir anlaşma imzalanamamıştır.²⁶ İsrail ve Suriye mukayese edildiğinde, Suriye'nin mevcut durumu ortadadır. Bu yüzden, Suriye ABD'nin stratejik ortağı olan İsrail'e karşı güçlü bir desteğe ihtiyacı vardır. Bölgede belirtilen nitelikte desteği sağlayabilecek Rusya'dan başka bir aktör yoktur. Diğer taraftan Arap İsrail Sorunu'nun çözüme kavuşturulamaması, başka sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin Arap İsrail Sorunu'nun çözümsüzlüğü Araplar arasında milliyetçilik duygularının zayıflamasına bağlı olarak siyasal İslam'ın yükselişini tetiklemiş ve hala da tetiklemeye devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri varlığının artmasına karşılık Arap-İsrail Sorunu'nun çözümüne yönelik barış girişimlerinden olumlu sonuç alınamaması siyasal İslam'ın daha da radikalleşmesine neden olmuş ve bölgede uluslararası terörizm, önceki dönemlerden daha fazla taban kazanmıştır.²⁷ Batı'nın blok halinde radikal İslamcı hareketlere karşı savaş açması, özellikle Arap halkları tarafından İslam'a karşıtlığı şeklinde algılanmıştır. Söz konusu algı gereği toplumsal tabandan destek bulan radikal İslamcı hareketler, Batı'nın savaş ilanına savaşla karşılık vermiş ve bölge

²⁵ Neziha Musaoğlu, “Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/Çözümsüzlüğünde Rusya”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 2015, s.16.

²⁶ B. Aydın Ertekin, “Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü”, *Bilge Strateji Dergisi*, 4/7, 2012, s. 146.

²⁷ Bayram Sinkaya, 2015, s. 17.

dışarıya terör ihraç eden bir alana dönüşmüştür.²⁸ Bu bağlamdaki örgütlerin hedefleri, genel olarak Batılı ülkeler olsa da, konjonktürel şartlara bağlı olarak Rusya ile onun etki ve ilgi alanındaki ülkeleri de kapsayabilmektedir. Dolayısıyla Rusya da bu sorunla mücadele etmek zorunda kalan ülkeler arasında yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Orta Doğu'daki yeni jeopolitik ortamın da bir gereği olarak Rusya'nın bölgeye dönüşü özellikle Arap dünyasında iyimser beklenti yaratmıştır. Zira Suriye lideri Esed "Dünyanın kalbinin Orta Doğu'da attığını ve onun da merkezinde Suriye'nin bulunduğunu, bu bölgede yaşayan Arap dünyasının Rusya'nın dünya politikasında elinin güçlenmesini ümit ettiğini" ifade etmiştir.²⁹ Ancak bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme, iyimser beklentileri aşamalı bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Gelişmelerden ilki, Rusya'nın İsrail ile ilişkilerini geliştirme niyeti ve bu yöndeki kararlı politikalarıdır. Özellikle Putin'in işbaşına gelmesiyle ivme kazanan Rusya ve İsrail ilişkileri, Rusya'nın Arap ülkeleriyle ilişkilerini olduğu kadar Suriye ile ilişkilerini de kontrol edebilecek boyuta ulaştırmıştır.³⁰ Genel olarak bölgesel sorunların çözümü konusunda kendisinden destek beklenirken, Rusya'nın sorunların tarafı olan İsrail ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmesi, Arap dünyasında büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Arap dünyası, benzer sorunu Rusya'nın selefî SSCB ile Soğuk Savaş döneminde de yaşamıştır. Örneğin Mısır, Arap-İsrail çatışmaları döneminde kendilerine yeterli desteği vermemesinden dolayı SSCB ile ilişkilerini keserek ABD ile işbirliğini tercih etmiştir. Ancak belirtilen dönemde SSCB, beklenen desteğe olumlu cevap veremese de, en azından İsrail ile ilişkilerini geliştirme yönünde bir yaklaşım sergilememiştir. Bu yüzden Rusya'nın bölge halklarının olumlu beklentilerine ilk darbesinin, İsrail ile ilişkilerini geliştirme yönündeki niyetinin olduğunu söylemek mümkündür.

²⁸ Zvi Magen, *Russia and The Middle East: Policy Challenges*, Memorandum No: 127, INSS, Ramat Aviv, 2013, p. 32.

²⁹ Andrej Kreutz, 2006, p. 31.

³⁰ Andrej Kreutz, *Syria: Russia's Best Asset In The Middle East*, IFRI/Russia/NIS Center, Paris, 2010, p. 10.

İkinci gelişme ise, bölgede bazı önemli değişikliklere neden olan Arap Baharı'dır. Arap Baharı'nın, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bölgeye yeniden geri dönen Rusya'nın elde ettiği kazanımlarının heba olmasına neden olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Ortaya çıkan devrimci hareketlere hazırlıksız yakalanmasının bedeli Rusya için ağır olmuştur. Tunus, Libya ve Mısır'daki olaylara sessiz kalarak izlemeye alması, olaylara zamanında gereken tepkiyi verememesi ve en önemlisi de, eski ortaklarına sahip çıkmamasından dolayı bölgedeki etkisi oldukça zayıflamıştır.³¹ Soğuk Savaş döneminden beri yakın ilişki içinde olduğu Libya'daki Kaddafi rejiminin kaybedilmesinden sonra, devrimci hareketlerin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla, yeni bir Orta Doğu stratejisi geliştirerek uygulamaya koymuştur. Bunun için öncelikle, insani müdahale gerekçesine karşı egemenlik kavramına vurgu yapılarak bağımsız bir devlete müdahale edilmesine karşı olduğu açıklanmıştır.³² Ardından da BM Güvenlik Konseyi'nde Esed rejimine karşı ortak hareket eden Batı ve Arap destekli girişimlere karşı daha sert bir tutum sergilenerek engellenmiş ve Şam Yönetimi'nin bekası için gerekli olan her türlü destek sağlanmıştır.³³

Rusya'nın Suriye'de uygulamakta olduğu politika, aslında Rusya'nın Orta Doğu'da başlattığı bu yeni stratejisinin bir parçasıdır. Söz konusu politika, Rusya'yı zaman zaman Türkiye ile çatışma noktasına getirebilmektedir. Bu politika çoğu zaman Rusya'yı, ABD'nin Suriye Krizi'ndeki tutumu ve Kürt devleti oluşturma yönündeki stratejisi karşısında, bazı alanlarda ortak çıkarlarının örtüşmesi nedeniyle Türkiye ile aynı platformda hareket etmeye zorlamaktadır. Arap Baharı dolayısıyla yaşanan büyük kayıplar göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın Suriye'ye yönelik politikasında başarısız olma gibi bir lüksünün olmadığını söylemek doğru olacaktır. Başarısız olması ve bunun neticesinde bölgeyi yeniden terk etmek zorunda kalması halinde, büyük ihtimalle bölgeden bir daha geri dönmesi yönünde bir beklenti ve talep te

³¹ Gökhan Telatar, a.g.e., s. 175.

³² Pavel K. Baev, "Russia's Counter-Revolutionary Stance toward The Arab Spring", *Insight Turkey*, 13/3, 2011, p. 15.

³³ Mark N. Katz, *Conflicting Aims, Limited Means: Russia in The Middle East*, Policy Brief No: 201, FRIDE, Brussels, 2015, p. 4.

olmayacaktır. Jeopolitik ortamın bu genel esasları dahilinde konuya bir bütün halinde bakıldığında, Rusya'nın Suriye Politikası'nın, halen uygulamakta olduğu Orta Doğu Politikası'nın başarılı olmasının temel dayanağını oluşturduğu söylenebilir.

Rus Çarlığı'nın Suriye Politikası

Rus Çarlığı'nın Orta Doğu'ya ve Osmanlı toprağı olan Suriye'ye ilgisinin günümüzden pek farklı olmadığı görülmektedir. O dönemde de kendini büyük güçlerden biri olarak kabul eden Rus Çarlığı, Akdeniz'de askeri varlığını göstermek istemiş ve bunun için bazı projeleri hayata geçirmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Osmanlı'yı zayıflatma stratejisinin bir parçası olarak 1784 yılında kendisine askeri garnizon verilmesi karşılığında Mısır Memluklarına, bağımsızlıklarını kazanmaları için destek taahhüdünde bulunmuştur. Bu girişiminde başarılı olamayınca, Balkanlar bölgesinde “Yunan Projesi” ile birlikte Suriye'nin de içinde bulunduğu Doğu Akdeniz bölgesini ele geçirilmesini öngören projeyi devreye sokmuştur.³⁴ Diğer bir ifadeyle, kuzeyden Avrupa ve Kafkasya bölgelerinden iki kol halinde karadan Osmanlı Devleti'ne ağır darbeler indirilirken, güneyden de deniz yoluyla Osmanlı Devleti tam anlamıyla boğazlanmak suretiyle siyasi varlığına son verilmek istenmiştir.

Rus Çarlığı, Yunanistan'ın kurulması projesinde başarılı olsa da, Doğu Akdeniz bölgesinin ele geçirilmesinde aynı başarıyı elde edememiştir. Ancak bundan sonraki tarihlerde bu bölgede kıyı başı elde edebilmek için tüm fırsatları büyük bit dikkatle takip etmiş ve özellikle Suriye'de bunu yakalar yakalamaz bölgeyi bir daha hiç terk etmemiştir.

Sovyetler Birliği'nin Suriye Politikası

Sovyetler Birliği'nin Suriye ile diplomatik ilişkileri, Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesinden üç yıl önce 1944 yılı içinde başlamıştır.³⁵ İlişkinin kurulmasında, Sovyet Yönetimi'nin başlangıçta Doğu Akdeniz bölgesi ve

³⁴ Mehmet Tepeyurt ve B. Balamir Coşkun, “Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Varlığı”, Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2016, s. 216.

³⁵ Mustafa Öztürk, “SSCB'den RF'ye Moskova'nın Şam Politikası”, Ç. Aydın Koyuncu (Yay.Haz.), **V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı(11-12 Aralık 2013)**, Bursa, UÜ Mete Cengiz Kültür Merkezi Yayını, 2013, s. 616.

devamında ise, Orta Doğu'da etkin olma stratejisinin belirleyici olduğu söylenebilir. Söz konusu strateji gereği Sovyetler Birliği, Lübnan ve Suriye'ye gizli antlaşma önerisinde bulunmuştur. Öneriyi kabul eden iki ülkeyle Sovyetler Birliği arasında ayrı ayrı gizli antlaşma imzalanmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını ilanından hemen önce 1 Şubat 1946'da Beyrut'ta imzalanan bu antlaşmaya göre; Sovyetler Birliği, her aşamada Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasını destekleyecek, asıl önemlisi de devlet teşkilatının ve silahlı kuvvetlerinin kurulmasında Suriye'ye gereken desteği sağlayacaktır.³⁶

Suriye ile ikili ilişkiler, 10 Nisan 1950'de imzalanan "Saldırmazlık Paketi" antlaşmasıyla resmîyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra bölgede yaşanan iki önemli gelişme, Suriye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirmiştir. Bunlardan ilki, Sovyetlerin yayılmasını engellemek amacıyla ABD'nin desteğinde ve Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulmaya çalışılan Bağdat Paketi'dir.³⁷ Suriye'nin jeopolitik konumuna önem veren Sovyetler Birliği, ABD'nin desteklediği bu girişime Kasım 1956'da Moskova'yı ziyaret eden Suriye Devlet Başkanı Şükrü el Kuvvetli'ye Suriye'nin bağımsızlığını destekleme sözünü vermek suretiyle karşılık vermiştir.³⁸ Bu karşı hamleyle Türkiye'ye gözdağı verildiği gibi, aynı zamanda kendisinin Orta Doğu'ya doğru yayılmasını engellemeye çalışan Türkiye ve Irak'a "Suriye vasıtasıyla kuşatılabilirsiniz" mesajı verilmiştir. Diğeri ise, Süveyş Krizi'dir. Kriz neticesinde ABD ile birlikte Orta Doğu'ya yerleşilmesine bağlı olarak Sovyetler Birliği ve Suriye arasındaki ilişkiler, özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda daha da derinleştirilmiştir.³⁹

Sovyetlerin Suriye ile ilişkilerini geliştirmesine ABD, 5 Ocak 1957'de yayınlanan komünizmin Orta Doğu'da yayılmasını engellemeyi amaçlayan "Eisenhower Doktrini" ile cevap vermiş, Sovyetlerle işbirliği yapan Mısır ve Suriye gibi ülkelere karşı ekonomik yaptırım tedbirlerini uygulamaya koymuştur.

³⁶ Rami Ginat, *Syria and The Doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence*, Portland/USA, Sussex Academic Press, 2010, p. 38.

³⁷ Elvin Aghayev and Filiz Katman, "Historical Background and The Present State of The Russian-Syrian Relations", *European Researcher*, 35/11-3, 2012, p. 2067.

³⁸ Andrej Kreutz, 2006, p. 13.

³⁹ Elvin Aghayev and Filiz Katman, a.g.e., p. 2067.

Bunun üzerine Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye'nin satmak istediği ürünleri alabileceğini bildirerek, her iki ülkenin de ekonomik bunalıma girmesine engel olmuştur.⁴⁰ Bu kapsamda 1956 yılı içinde askeri işbirliği antlaşması çerçevesinde yapılan 60 milyon dolarlık askeri yardıma ilave olarak, 28 Ekim 1957'de yapılan antlaşmaya göre altyapı tesislerinde kullanılmak üzere yaklaşık 300 milyon dolarlık yeni yardım yapılmıştır.⁴¹

Doğu ve Batı blokları arasında nükleer silahlanma alanındaki rekabet neticesinde deniz platformlarının da devreye girmesinden dolayı Akdeniz'in Sovyetler açısından önemi daha da artmıştır. NATO'ya ait nükleer başlığa sahip denizaltıların Doğu Akdeniz'de konuşlanma olasılığı, SSCB açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu yüzden Doğu Akdeniz'in jeopolitik öneminin artmasına bağlı olarak jeostratejik konumundan dolayı Suriye, SSCB açısından vazgeçilmesi göze alınamayacak bir bölge haline gelmiştir.⁴² Bu artan önem paralelinde ikili ilişkiler de zaman içinde giderek daha da geliştirilmiştir.

1967 Arap-İsrail Savaşı, Sovyetler Birliği-Suriye ilişkilerde dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Savaşta Sovyetlerin Arapların yanında tutum sergilemesi, savaştan sonra çoğunluğu Mısır ve Suriye'ye olmak üzere 1 milyarı ekonomik, 1.7 milyarı askeri olmak üzere Arap ülkelerine yaklaşık 3 milyarlık dolarlık yardımda bulunması, özellikle Suriye üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Bu dönemdeki diğer bir dönüm noktası, Hafız Esed'in askeri darbeyle iktidarı ele geçirmesidir. Göreve başladıktan sonra ilk ziyaretini Şubat 1971'de Moskova'ya yapan Esed, 700 milyon dolar tutarında askeri malzeme satışını öngören bir anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşma gereği 1972 ve 1973 yıllarında teslim alınan silah ve malzemeler sayesinde Suriye Ordusu, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın başlangıcında kısmen de olsa başarılı olmuştur.⁴³ Esed'in Moskova ziyaretinin yarattığı diğer önemli bir sonuç ta, Sovyet savaş gemilerinin bakım, onarım ve ikmal faaliyetleri için Tartus Deniz Üssü'nün

⁴⁰ Mustafa Öztürk, a.g.e., s. 617.

⁴¹ Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 15, 2007, s. 71.

⁴² Elvin Aghayev and Filiz Katman, a.g.e., p. 2067.

⁴³ Andrej Kreutz, 2006, p. 15.

hizmete başlamasıdır. Bu gelişme ile Suriye İsrail'e karşı Sovyet koruması altına girmiş, nitekim 1973 Savaşı'nın ilerleyen safhalarında İsrail Suriye'ye saldırmaya cesaret edememiştir. Bu da, doğal olarak Sovyetlerin Suriye'deki saygınlığını artırmıştır.⁴⁴ İkili ilişkilerde en önemli dönüm noktası ise, Mısır'da Enver Sedat'ın iktidara gelmesi ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri kesmeye karar vermesidir.⁴⁵ Sedat'ın 18 Temmuz 1972'de Sovyet askeri personelinin ülkesini terk etmesini istemesi neticesinde Sovyet Yönetimi, bölgede tek müttefiki kalan Suriye'ye desteğini daha da artırmıştır.⁴⁶ Kendi lehine ortaya çıkan gelişmeyi iyi analiz eden Esed, bu durumdan azami istifade yoluna gitmiş, bu bağlamda 26 Mart 1979'da Mısır ve İsrail arasında Kamp David Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Moskova Şam'a 3.67 milyar dolarlık askeri silah yardımıyla bulunmuştur.⁴⁷

Sovyet yardımıyla bölgedeki konumu güçlenen Suriye, Arap ülkeleri arasında olarak 24 Aralık 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini kınamayan tek ülke olmuştur. Bölgede Mısır'ın kaybedilmesinin ardından jeopolitik önemi daha da artan Suriye'nin bu son tutumu neticesinde, iki ülke arasında 8 Ekim 1980'de "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. 15 maddelik antlaşmanın 5. maddesine göre, herhangi bir tehdit durumunda, söz konusu tehdit ortadan kaldırılıncaya ve bölgede barış yeniden tesis edilinceye kadar taraflar birbirlerini destekleme sözü vermiştir. Daha da önemlisi, antlaşmanın gizli protokolüne göre, Sovyetler İsrail saldırısına karşı Suriye'ye koruma garantisi vermiştir.⁴⁸ Antlaşmanın 3. maddesinde Siyonizmin ırkçılık olarak nitelendirilmesi ve Moskova'nın Şam'ın taleplerine uyararak İsrail'i karşısına almayı göze alması, zayıf tarafın ortaya çıkan konjonktürel şartlardan nasıl istifade edilebileceğinin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca antlaşma gereği Sovyet yardımıyla Asi Nehri üzerinde baraj yapılmasına karar verilmesinden dolayı antlaşma özel olarak Türkiye'yi de ilgilendiren bir boyuta

⁴⁴ Mustafa Öztürk, 2006, s. 621.

⁴⁵ Andrej Kreutz, 2010, p. 7.

⁴⁶ Bilal Karabulut, a.g.e., s. 74.

⁴⁷ Andrej Kreutz, 2006, p. 15.

⁴⁸ Amine Yazıcı, "Rusya'nın Suriye Politikası", B. Akgün (Ed.), **Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, Ankara, 2012, s. 42.

ulaşmıştır.⁴⁹ Antlaşma neticesinde Sovyetler Birliği, Suriye vasıtasıyla Orta Doğu'daki varlığını garanti altına alırken; Suriye'de bölgesel gelişmelerde dikkate alınması gereken bir ülke konumuna ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle Suriye, eski ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'ın ifadesiyle "Orta Doğu'da Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz"⁵⁰ özdeyişini teyit eden bir konum yakalamıştır.

Bu dönemde ikili ilişkilerde Suriye'yi rahatsız eden iki sorunun ön plana çıktığı görülmektedir. Öncelikle askeri alanda İsrail ile aynı seviyede olmayı hedefleyen Suriye, tedarik ettiği silahların gerek miktarı gerekse niteliği konusunda Moskova'dan arzu ettiği yanıtı alamamasıdır. Bu durum, doğal olarak taraflar arasında hararetli tartışmalara neden olmuştur. Diğer sorun ise, taraflar arasında tartışmaların yaşandığı böyle bir dönemde SSCB ve İsrail arasındaki ilişkilerde kayda değer bir gelişme sağlanması ve buna bağlı olarak Sovyet Yahudilerinin büyük gruplar halinde İsrail'e göçe başlamasıdır. İsrail'in çıkarlarına hizmet eden bu gelişme, doğal olarak Şam'da büyük endişe yaratmıştır.⁵¹

Hafız Esed'in 1985'te Moskova'yı ziyareti sırasında Gorbaçov'un "Suriye'nin Irak ve Filistinlilere karşı düşmanca tutumundan vazgeçmesi gerektiğini, zira SSCB'nin Orta Doğu'daki tek müttefikinin Suriye olmadığını" ifade etmesi, genel olarak iki ülke ilişkilerini geriye gidişinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu görüşmenin hemen ardından Sovyet Yönetimi, askeri harcamalarda tasarruf yapma kapsamında Suriye'deki askeri uzmanlarını geri çekmeye başlamıştır. Ekonomik açıdan Orta Doğu'daki varlığını devam ettirebilme gücünü yitiren Moskova, ekonomik ve siyasi yardım yapabilecek bir konumda olmaması ve olası Suriye-İsrail savaşında müttefikini destekleyebilme potansiyelini kaybetmesinden dolayı Suriye'ye yönelik politikasını revize etmek

⁴⁹ Bilal Karabulut, a.g.e., s. 75.

⁵⁰ Barış Doster, "Ortadoğu'ki Kamplaşma: Bölgesel Görünümlü Küresel Saflaşma, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5/53, 2013, s. 81.

⁵¹ Andrej Kreutz, 2006, p. 17.

zorunda kalmıştır. Bu bağlamda iki ülke ilişkileri alt seviye indirilirken, İsrail ile ilişkiler ise tam tersine daha da artırılmaya başlanmıştır.⁵²

Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bunun neticesinde Orta Doğu'yu terk etmesi bölgede en fazla Suriye'yi etkilemiştir. Bu durumun yeni siyasi hayatına başlayan Rusya Federasyonu'nun (Rusya) kendi gücünü ülke içi ve yakın çevresinde pekiştirinceye kadar devam ettiği söylenebilir. Bu sürecin başlangıcında beklemediği bir anda güvenlik krizine giren Suriye, İsrail ile silahlanma yarışını devam ettirmesinin mümkün olmadığını farkında olarak, en azından sahip olabileceği kimyasal silahlarla rakibini caydırma stratejisine yönelmiştir. Bunun için yine eski ortağı Sovyetlerin ardılı Rusya'ya müracaat etmiş, onun desteği sayesinde fabrika kurarak Almanya ve Fransa'dan satın aldığı hammaddelerle üretim yapmak suretiyle kimyasal silahlara sahip olmuştur.⁵³

Sovyet desteği sayesinde komşularına karşı genellikle sert bir tutum sergileyen Şam Yönetimi, bu yeni durumla birlikte bölgesel ilişkilerini gözden geçirmek suretiyle yeni ortaya çıkan duruma uygun bir dış politika takip etmek zorunda kalmıştır. Bunun en bariz örneği 1991 yılındaki Körfez Savaşı'ndaki yaklaşımıdır. Saddam ile ideolojik ve siyasi yakınlıklarını bir tarafa bırakan Esed, ABD öncülüğündeki koalisyona dahil olarak Batı ile birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir.⁵⁴

Aynı dönemde Yeltsin yönetimindeki Rusya ise, Orta Doğu'dan geri çekilse de, Suriye ile ilişkilerini belirli bir ölçüde devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu zaruretin bazı önemli faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlar içinde en önemlisi, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin bakım ve idame açısından Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Ekonomisi oldukça zayıf olan Suriye'nin bu durumu değiştirmek gibi bir imkanı bulunmamaktaydı. Diğeri, Suriye'nin

⁵² Bilal Karabulut, a.g.e., s. 79.

⁵³ Bilal Karabulut, a.g.e., s. 82.

⁵⁴ Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", M. Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.ler), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, s. 301.

Sovyetler Birliği döneminden kalan 7-11 milyar dolar tutarındaki borcuydu. Bir diğeri ise, Şam ve Moskova'daki yönetim kademeleri arasındaki tarihi ve köklü bağlardır. İdeolojik ve jeopolitik Őartlar deđiŐse de, her iki yönetim kademesinde de ilişkilerin devam etmesinin her iki tarafın ıkarına olduğuna inanan bir düşünce hakimdi. Bu yüzden kısa bir tereddüt dönemi yaşayan Rusya-Suriye ilişkileri, 1994 baharından itibaren kısmen de olsa eski rotasına yeniden döndürölmüŐtür.⁵⁵ Nitekim yapılan anlaşmalar çerçevesinde 1996'da 1.3 milyon, 1997'de ise 1 milyon dolarlık Rus silahı Suriye'ye teslim edilmiştir. Ancak teslim edilen bu silahların içinde modern silahların dahil edilmemiŐ olması dikkat çekicidir. Bu durum, eski ortağı Suriye'yi belirli oranda desteklerken ilişkilerini geliştirme yönünde bir yaklaşım sergilediği İsrail'i ise rahatsız etmek istemediği Şeklinde yorumlanabilir.

İkili ilişkilerde siyasi alandaki gerileme doğal olarak ekonomik ilişkiler de yansımıŐtır. Nitekim Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte iki ölke arasındaki ticaret hacmi, 2.3 milyar dolardan bir anda 100 milyon doların altına düşmüştür.⁵⁶ İlişkilerin eski rotaya dönmesiyle bu durumda pek fazla bir değişiklik olmamıştır. Örneğin 1998 ve 2002'deki ticaret hacimleri sırasıyla 150 ve 160 milyon dolar olarak gerçekteŐmiŐtir. Buna karşılık Rusya-İsrail arasında 1992 yılında en düşük seviyede başlayan ticari ilişkilerin hacmi ise 10 yıllık süre zarfında 1 milyar doları aŐmıŐtur.⁵⁷ Bu dönemde Rusya ile ekonomik ilişkilerde arzu edilen gelişme kaydedilemediği gibi, ABD ile yakın işbirliği girişimlerinden de olumlu bir netice alınmamıŐtır. Bu nedenle Suriye'nin ıkarlarının Rusya ile işbirliğinden geçtiğine kanaat getiren Hafız Esed, son resmi ziyaretini 5-7 Temmuz 1999 tarihleri arasında Moskova'ya yapmıştır. Yeni lider Putin ile Esed arasında yapılan görüşmeler, gelecek için iyimser beklentilere neden olmuştur.⁵⁸

Putin'in işbaşına gelmesi, ikili ilişkilerde başlangıçta dikkate değer bir değişiklik yaratmamıŐtır. İŞbaşına geldiği dönemde başta Çeçenistan olmak üzere

⁵⁵ Andrej Kreutz, 2006, p. 19.

⁵⁶ Marek Menkiszak, Russia's Strategy Towards the Crisis in Syria, FIIA Briefing Paper 131, The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2013, p. 5.

⁵⁷ Andrej Kreutz, 2006, p. 23.

⁵⁸ Sami Kiraz, a.g.e., s. 302.

daha çok iç ve yakın çevredeki gelişmelere odaklanan Putin, Orta Doğu'daki olaylarda Sovyet döneminde olduğu gibi Arapları destekleyen bir tutum içine girmemiştir. Bununla birlikte geçmişten kalan kötü Rus imajını düzeltmek amacıyla İslam Dünyasına karşı dostça bir yaklaşım sergilemeye çalışmış, ancak Şam ile ilişkileri daha ileri seviyeye götürme adına ABD ve İsrail ile ilişkilerinin zarar görmesine neden olabilecek davranışlardan kaçınmıştır. Bununla birlikte Putin, Haziran 2000'deki Hafız Esed'in cenaze törenine katılmamış, ancak 18 Eylül 2000'de yaptığı bir açıklamayla, yeni Suriye lideri Başar Esed'e ikili ilişkilerin ortak çıkarlar ve tarihi dostluk çerçevesinde devam edeceği güvencesini vermiştir.⁵⁹

Diğer bazı Arap devletleri gibi Suriye de, Çeçenistan'daki çatışmaları Rusya'nın iç sorunu olarak kabul etmiştir. Eylül 2001'de Çeçen lider Ahmet Kadırov'u misafir eden Şam Yönetimi'nin terörizmin her türlü şekline ve tezahürlerine karşı olduğunu açıklaması, genelde İslam özelde ise Arap dünyası nezdinde Moskova'yı rahatlatmıştır. Rusya'nın Çeçenistan'daki tutumunu desteklemesinin karşılığında Şam yönetimi, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere ikili ticari ilişkilerin gelişmesini sağlayan anlaşmaları imzalamayı başarmıştır.⁶⁰

Yeni iktidara gelen Başar Esed, sadece Rusya ile değil küresel güç ABD ile de ilişkilerini geliştirme yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında, uluslararası terörizmi kınamış ve ABD'nin terörizme karşı başlattığı savaşını desteklediğini açıklamıştır. Bu olumlu hava ABD'nin Irak'ı işgaliyle değişmiş ve Başar Esed, babasının Körfez Savaşı'ndaki tutumunun aksine ABD karşıtı kampta yer almayı tercih etmiştir.⁶¹

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönme kararı, Rusya-Suriye ilişkilerinin mahiyetini ciddi oranda değiştirmiştir. Söz konusu değişimin nedenlerinin başında, Rusya'nın Arap dünyasında yeniden etkin olma isteği gelmektedir. Bu isteğin Suriye vasıtasıyla kazanılabileceğini

⁵⁹ Andrej Kreutz, 2006, p. 25.

⁶⁰ Andrej Kreutz, 2006, p. 28.

⁶¹ Sami Kiraz, a.g.e., s. 303.

düşünen Rusya, bu sayede Arap-İsrail Sorunu'nda arabuluculuk rolü üstlenebileceği gibi, Orta Doğu Barış Süreci'nde de kilit bir konuma ulaşabilirdi. Diğer taraftan başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi sayesinde, Çeçenistan'da devam eden iç savaşın dış desteği engellenebilirdi. Ayrıca bölgede Suriye ile birlikte hareket etmek suretiyle ABD'nin bölgedeki gücü dengelenebilir ve çok kutuplu dünya düzeniyle ilgili en azından Orta Doğu'da uygun bir ortam yaratılabilirdi. Bu kapsamda her iki ülkede ABD'nin Irak'ı işgaline karşı ortak bir tutum sergilemiştir. Bunların yanında bir de, Suriye Rus silah sanayi ve ekonomisi için büyük ölçekli olmasa da önemli bir pazar konumundaydı ve Orta Doğu Politikası'nın başarısı kapsamında bu ilişkilerin diğer bölge ülkelerine örnek olması oldukça önemliydi.⁶²

2004 yılının sonuna doğru ABD ve İsrail'in Suriye karşıtı diplomatik girişimleri Rusya-Suriye ilişkilerinde kuvvetlendirici bir etki yaratmıştır. ABD'nin bir sonraki müdahalesinin Suriye'ye olabileceği tartışmalarının yapıldığı bir dönemde Başar Esed, 25 Ocak 2005'te Moskova'yı ziyaret etmiştir. Uzun süreli müzakere neticesinde Putin, *“oldukça yararlı geçen ikili görüşmenin, karşılıklı ilişkilerde önemli bir kilometre taşı olacağını”* belirtmiştir. Bu tarihte yapılan anlaşma ile enerji, ulaştırma ve yatırım alanlarında işbirliğinin yanında asıl Suriye'nin borç sorununa çözüm getirilmiştir. Bu kapsamda toplam 13.4 milyar dolarlık borcun %73'ü silinmiş ve geriye kalan borcun bir kısmının 10 yıl içinde taksitle geri ödenmesine karar verilmiştir. Bu antlaşmanın ardından iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 2008 yılı sonunda 2 milyar dolara ulaşmıştır.⁶³

Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin suikast neticesinde öldürülmesinin ardından ABD'nin liderliğinde Suriye'ye karşı başlatılan kampanya Rusya'nın girişimiyle engellenmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1636 sayılı kararın daha esnek bir hale getirilmesi sağlanmıştır.⁶⁴ Orta Doğu'da ABD ve İsrail'in bazı konulardaki dayatmalarına direnmekte zorlanan Rusya, Suriye ve İran gibi

⁶² Andrej Kreutz, 2006, p. 28.

⁶³ Ali Asker, “Rusya'nın Orta Doğu Politikası”, *21. Yüzyıl Dergisi*, 31, 2011 s. 42.

⁶⁴ İlyas Kemaloğlu, Rusya'nın Orta Doğu Politikası, Rapor No: 125, ORSAM, Ankara, 2012 p. 13.

bölgedeki müttefiklerine karşı ABD'nin önderliğinde uygulanmaya çalışılan bazı uluslararası yaptırımların tedbirlerini muğlâk hale getirmek suretiyle en azından uluslararası müdahalelerin önünü kapatmaya çalışmıştır.⁶⁵ Zaten bu tarihten sonra, hem BM Güvenlik Konseyi hem de uluslararası arenada Suriye'nin hamisi haline gelmiştir.

Rusya'nın Orta Doğu'ya dönüş kararından sonra Putin'in 10 Şubat 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmasında "ABD tarafından dayatılan tek kutuplu dünya düzenine itiraz etmesi ve bunun karşılığında çok kutuplu bir düzen önermesi"⁶⁶ Rusya-Suriye ilişkilerinde kayda değer bir merhaleyi oluşturmaktadır. Zira bu konuşmadan sonra Rusya; Suriye'yi, özelde Orta Doğu'da, genelde ise küresel güç dağılımında manivela olarak kullanmaya başlamıştır. Her iki alanda da kendisinin büyük güç olduğuna inanan Rusya, Suriye konusunda verilebilecek olası bir tavizin özellikle Orta Doğu'daki küresel aktör konumuna büyük zarar verebileceğini düşünmüştür.⁶⁷ Suriye'nin bu dönemdeki tutumu da, Rusya'nın bu yöndeki politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Zira Suriye, Rusya'nın daha önce Çeçenistan'da olduğu gibi 8 Ağustos 2008'de Gürcistan'a askeri müdahalesini de Arap ülkeleri içinde destekleyen tek ülke olmuştur. Bu dönemde siyasal alandaki gelişmeler ekonomi alanına da yansımış, nitekim 2009 yılı itibarıyla Rusya'nın Suriye'deki yatırımları 19.4 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁸ Yine 2007-2011 yılları arasında Suriye, silahları kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu silahların %78'ini Rusya'dan satın almıştır.⁶⁹

Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Mayıs 2010'da Şam'ı ziyareti, Rusya'nın Orta Doğu'daki yegâne müttefiki Suriye'ye verdiği önemin önemli bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ziyareti sırasında Suriye ve Doğu

⁶⁵ Andrej Kreutz, 2010, p. 16.

⁶⁶ Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, Ankara, Yazar Yayınevi, 2016, s. 44.

⁶⁷ Kerim Has, Türkiye-Rusya İlişkileri Ekseninde Suriye Krizi, USAK Analiz No: 20, Ankara, 2012, s. 4.

⁶⁸ Margarete Klein, Russia and The Arab Spring, SWP Comments, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, 2013, p. 4.

⁶⁹ Aзуоlas Bagdonas, "Russia's Interest In The Syrian Conflict: Power, Prestige, and Profit", *European Journal of Economic and Political Studies*, 5/2, 2012, p. 65.

Akdeniz'in Rusya açısından önemine değinen Medvedev; iki ülke ilişkilerine vurgu yaparak, Rusya'nın Arap-İsrail Sorunu'nun çözümü ve 1967 yılında işgal edilen toprakların Araplara geri verilmesi konusunda elinden gelen her şeyi yapacağını belirtmiştir.⁷⁰

Rusya, Arap Baharı kapsamında Orta Doğu'da patlak veren olayları başlangıçta yanlış değerlendirmesi ve ona uygun bir politika takip etmesi, Orta Doğu Politikasını riske attığı gibi bölgedeki son kalesi Suriye'yi korumaya çalışan bir aktör konumuna düşmüştür. Hızla gelişen halk hareketlerinden dolayı bölgenin istikrarsızlaşmasının petrol fiyatlarının artışına neden olabileceği beklentisi doğrultusunda “bekle” ve “gör” politikası takip etmesi, beklentisinin tam aksine bölgesel çıkarlarının büyük oranda zarar görmesine neden olmuştur.⁷¹ Özellikle Libya'nın kaybedilmesinden sonra Rusya, Arap devrimci hareketlerini, ABD'nin “*Genişletilmiş Orta Doğu Bölgesi*”ni yeniden yapılandırma projesi olarak görmüş ve bunu bölgesel çıkarlarına tehdit olarak algılamasından dolayı Arap Baharı'na yönelik politikasında ciddi değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Zira Rusya'ya göre; ABD'nin bu konudaki nihai hedefi, kendisine tehdit olarak algıladığı rejimleri ortadan kaldırmak ve bölgedeki enerji kaynaklarını denetim altına almaktır. Bu kapsamda Kuzey Afrika'dan başlayan rejim değişiklikleri Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde devam edecek ve en son Rusya'da son bulacaktır.⁷² Diğer bir ifadeyle, Orta Doğu'da başlayan dalganın Rusya ve yakın çevresini de vurabileceği, bu bölgedeki halkın isyana teşvik edilebileceği ve ardından çıkarları adına Batı'nın bu bölgeye müdahale edebileceği ihtimali Rusya'da büyük endişe yaratmıştır. Bu nedenle Arap Baharı'nı yakın çevresi ve kendisi için bir tehdit olarak algılamıştır.⁷³

Arap Baharı kapsamında Suriye'de Mart 2011'de muhaliflerle rejim güçleri arasında çatışmalar kısa süre sonra iç savaşa dönüşmüştür. Çatışmalar neticesinde yaklaşık 500 bin Suriye vatandaşı hayatını kaybetmiş, Mayıs 2018

⁷⁰ Andrej Kreutz, 2010, p. 13.

⁷¹ İlyas Kemaloğlu, 2012, s. 14.

⁷² Yaşar Onay, “Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler”, *Bilge Strateji Dergisi*, 7/12, 2015, s. 18.

⁷³ Gökhan Telatar, a.g.e., s. 177.

itibariyle yaklaşık 6 milyon Suriyeli, evlerini terk etmek suretiyle büyük çoğunluğu komşu ülkeler olmak üzere dünyanın farklı ülkelerine göç ederek mülteci olarak yaşamak zorunda kalmıştır.⁷⁴ Bazı ülkelerin silah ve eğitim desteğiyle her geçen gün güçlenen muhaliflerin giderek artan baskısıyla zor durumda kalan Esed rejimi, Rusya, Çin ve İran gibi aktörlerin desteğiyle ayakta kalmayı başarmıştır.⁷⁵ Ancak bu konuda asıl belirleyici tutumun, Batı'nın desteğiyle Libya'daki rejim değişikliğinden rahatsızlık duyan Rusya'nın yaklaşımı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Rusya'nın siyasi varlığını devam ettirme konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan Esed rejimini korumak amacıyla başlattığı girişimlerinin daha çok siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yoğunlaştığı söylenebilir. Siyasi alandaki girişimlerinde, öncelikle uluslararası ve buna paralel de ulusal bazlarda kritik hamlelerde bulunmuştur. Bu bağlamda küresel bazda, BM Güvenlik Konseyi etkin bir şekilde kullanılarak ABD'nin öncülüğündeki uluslararası bir müdahalenin önünde geçilmiş; ulusal bazda ise, diplomatik girişimlerle muhalif güçlerle iktidar arasında arabuluculuk yapılmak suretiyle uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır.

Küresel bazda BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Rusya, değişik amaçlarla 4 Ekim 2011 ve 22 Mayıs 2014 tarihleri arasında Konsey'in gündemine 6 kez getirilen Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarını veto ederek engellemiştir.⁷⁶ Bunun yanında yine Konsey'de Suriye'yi kınamaya yönelik hazırlanan kararlarda sert ifadelerin kullanılmasına müsaade etmemiş ve söz konusu kararların daha yumuşak ifadelerle yayınlanmasına çalışmıştır.⁷⁷ Yayınlanan bazı kararlarda ise, uluslararası toplumun manevra sahası daraltılarak Esed rejimi üzerine giderek daralan çemberin kırılması sağlanmıştır. Örneğin Şam'a bağlı Doğu Guta isimli yerleşim biriminde 21 Ağustos 2013'de kimyasal silah kullanılması sonucunda yaklaşık 1.500 Suriyelinin ölmesi üzerine

⁷⁴ Tezer Palacıoğlu, Suriyeliler, AB ve Türkiye Özelinde Mülteciler, İTO/İDA Yayını No: 2018-5, İstanbul, 2018, s. 19.

⁷⁵ Gökhan Telatar, a.g.e., s. 189.

⁷⁶ Elnur İsmalyov, Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu'da Değişen Güç Dengeleri, BİLGESAM Analiz No: 1255, İstanbul, 2015, s. 2.

⁷⁷ Gökhan Telatar, a.g.e., s. 190.

Suriye'ye müdahale edilmesi yeniden gündeme gelmiş ve uluslararası kamuoyunun uzun süre ilgi gösterdiği bu sorun, Rusya'nın önerisine uygun çözüme kavuşturulmuştur. Rusya'nın devreye girmesi neticesinde, Suriye; Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün denetimini öngören sözleşmeyi imzalamış ve mevcut kimyasal silahları teslim etmesi karşılığında uluslararası müdahaleden kurtulmayı başarmıştır.⁷⁸ Rusya söz konusu girişimiyle sadece bölgedeki en sadık müttefikini korumamış, aynı zamanda kimyasal silahların terörist örgütlerin eline geçerek kendisine karşı kullanılması olasılığını da ortadan kaldırmıştır.

Rusya'nın Suriye kamuoyuna yönelik ulusal bazda yaptığı girişimlerinin iki temel hedefi bulunmaktadır. İlk hedefi, mevcut rejimin yıkılma ihtimaline karşı Suriye'deki varlığının devam ettirilmesinin garanti altına alınma isteğidir. Bu konuda dış güçlerin müdahalesine karşı çıkan Rusya, sorunun muhalefet ve iktidar temsilcilerini bir araya getirmek suretiyle karşılıklı diyalogla ortak çözüm bulunmasına yönelik arabuluculuk girişimlerini desteklemiştir. Bu bağlamda taraflar arasında ateşkesin gözlemlenmesini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Nisan 2012'de aldığı 2042 sayılı kararını onaylamış ve BM tarafından organize edilen Suriye Eylem Grubu ile işbirliği yaparak bu grubun 30 Haziran 2012'de kabul ettiği I. Cenevre Bildirisi'ni destekleyen grup içinde yer almıştır. Buna karşılık, tutum ve davranışlarını benimsemediği "Suriye'nin Dostları" adı altında değişik tarih ve yerlerde organize edilen girişimlere ise katılmamıştır.⁷⁹ Yine ABD ile birlikte ortak hareket etmek suretiyle tarafların 2. Cenevre görüşmelerinden olumlu sonuç alınmaları yönünde gayret göstermiştir.⁸⁰

Diğer hedefi ise, Irak ve Suriye'de etkin olan radikal İslamcı örgütlerin faaliyetlerini buldukları bölgeyle sınırlandırmak ve özellikle kendi egemenlik

⁷⁸ Mehmet Dalar, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Suriye Krizi'ndeki Tutumu", Fatma Taşdemir (Ed.), **SURİYE Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, s. 25.

⁷⁹ Neziha Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁰ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Hamlesi Ne Anlama Geliyor?", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/67, 2015, s. 32.

ve nüfuz alanındaki Sünni dünyasıyla bağlantılarını engellemektir.⁸¹ Rusya, başta Çeçenistan olmak üzere kendi ülkesinden Suriye’deki muhalif gruplara katılan radikal İslamcıların daha sonra geri dönerek kendi bölgelerinde benzer girişimlerde bulunmasından büyük endişe duymaktadır. Bu yüzden ABD ve AB’nin Orta Doğu’daki politikalarını eleştirse de, radikal İslamcı terör örgütleriyle mücadele için BM denetimindeki terörizmle mücadele girişimlerini desteklemektedir.⁸²

Suriye’deki rejim ve muhalif grupların uzlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde ABD’nin önderliğindeki koalisyonun 2014 yılı içinde Irak ve Suriye’de oldukça geniş bir alanda etkin olmaya başlayan IŞİD’e mücadele etmek amacıyla artan faaliyetleri Rusya’yı rahatsız etmiştir.⁸³ Böyle bir dönemde, İran’ın P 5+1 ile yürüttüğü müzakereler neticesinde 14 Temmuz 2015’de Nükleer Antlaşmayı⁸⁴ imzalaması, Rusya’yı daha farklı değerlendirme yapmaya zorlamıştır. Bu kapsamda İran’ın adı geçen anlaşmayı imzalamasıyla gerçekte Suriye’nin bölgede yalnız bırakılmak istendiğini düşünen Rusya, IŞİD’e karşı operasyonların nihai hedefinin IŞİD’den ziyade Esed rejimi olduğu sonucuna varmıştır.

Rusya’nın Suriye’ye yönelik gelişmelere karşı nispeten daha temkinli hareket etmeye başladığı bir dönemde, Türkiye’nin Halep-Lazkiye eksenindeki Türkmen gruplarını örgütlendirme girişimi ve ABD ile bu ülke önderliğindeki koalisyon uçaklarının İncirlik Üssü’nü kullanması esaslarını belirleyen İncirlik Mutabakatı’nı imzalaması, Rusya’daki tedirginliği derin bir endişeye dönüştürmüştür. Bu beklenmeyen gelişmeler neticesinde Rusya, bir anda Suriye’yi kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum bir bakıma, gerekli önlemlerin alınmaması halinde, Rusya’nın Orta Doğu defterini kapatması

⁸¹ Yossef Bodansky, *Russia, Syria, and The Crossroads of Strategic Development*, Issue No: 378, The Institute for Strategic, Political, Security and Economic Consultancy, Berlin, 2015, p. 11.

⁸² Anna Maria Dyer and Kacper Rękawek, *The Islamic State: A Threat to Russia*, Bulletin No: 3 (735), The Polish Institute of International Affairs, Warszawa, 2015, p. 1.

⁸³ Emre Erşen, 2015, s. 33.

⁸⁴ Seven Erdoğan, “İran’la Tarihi Anlaşma ve AB”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/70, 2015, s. 36.

anlamına gelmekteydi. Diğer bir deyişle, Libya örneğinde olduğu gibi Suriye'deki rejimin yıkılmasına göz yumulursa, Rusya bu ülkedeki Tartus Deniz Üssü ile birlikte Akdeniz'deki askeri varlığının da kaybedilmesini kabul etmek zorunda kalacaktı. Sadece belirtilen askeri potansiyel değil, Temmuz 2015 itibariyle bu ülkedeki 20 milyar dolara ulaşan Rus yatırımları da Libya'da olduğu gibi tamamen kaybedilecekti. Aynı şekilde daha önce imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Rus şirketlerinin Suriye'deki doğal gaz ve petrol araştırma hakları da tamamen kaybolacaktı. Tüm bunların yanında bir de, Irak ve Suriye'de kümelenen radikal İslamcı teröristlerin başta Çeçenistan olmak üzere yakın çevresini ve hatta kendi coğrafyasını besleyebilecek bir potansiyele dönüşmesine göz yummak zorunda kalılabilecekti.⁸⁵

Gelişmelerin belirtilen esaslar dahilinde sonuçlanmasını kabul etmesi mümkün olmayan Rusya, Şam'ın acil yardım talebinden kaynaklanan özel davetiyle 30 Eylül 2015'ten itibaren Suriye'de hava operasyonlarına dahil olmuştur. ABD ve Batılı ülkeleri dolaylı yoldan bölgedeki terör faaliyetlerini beslemekle itham eden Rusya, hava operasyonlarına başlamadan önce Eylül 2015'te Suriye, Irak ve İran ile terörizmle mücadele kapsamında istihbarat paylaşımını öngören bir antlaşma imzalamıştır.⁸⁶ Rusya, operasyonlara katılım gerekçesini IŞİD'le mücadele olarak gösterse de, en az onlar kadar rejime muhalif güçleri de hedef alması dikkatlerden kaçmamıştır.⁸⁷ Hava operasyonlarının devam ettiği dönemde 7 Kasım 2015'te Rusya'nın Hazar Filosu'nda konuşlu savaş gemilerinden Suriye'deki IŞİD üyelerine karşı dört füze atışında bulunması, haklı olarak değişik yorumlara neden olmuştur. Suriye'de konuşlu hava unsurlarıyla kolayca vurulabilecek hedeflerin Hazar Filosu'ndan atılan füzelerle vurulmasıyla, Rusya'nın hem bölge ülkelerine hem de ABD'ye yönelik ciddi mesaj verdiği düşünülmektedir. Mesajın içeriğiyle ilgili yorumlar farklı olsa da, bu hamle ile, bölgenin güvenliğiyle ilgili

⁸⁵ Indrani Talukdar, *Russia's Strategic Interest In Syria*, Issue Brief, Indian Council of World Affairs, New Delhi, 2016, p. 4.

⁸⁶ Kamal Qaisi, "Rus Müdahalesinin Ortadoğu Güç Dengesine Etkisi", *Analist Dergisi*, 59, 2016, s. 40.

⁸⁷ Pavel K. Baev, *Russia's Policy in The Middle East Imperilled by The Syrian Intervention*, Policy Brief, Norwegian Peacebuilding Research Centre, Oslo, 2015, p. 1.

gelişmelerin Rusya'nın güvenliğini de doğrudan etkilediği ve böyle durumlarda Rus Silahlı Kuvvetlerinin müdahale etmekten çekinmeyeceği mesajı verilmek istenmiştir. Yani Rusya, Şam rejimini korumak için görevlendirdiği hava unsurlarıyla gerek İŞİD'e gerekse rejim muhaliflerine müdahale etmektedir. Bu durum, Suriye'deki mevcut rejimin devam etmesine yönelik verdiği desteğin bir göstergesidir. Ancak İŞİD gibi kendi egemenlik ve etki sahasını etkileme potansiyeline sahip bir tehdit söz konusu olduğunda ise, tüm imkanlar kullanılarak tehdidin gerekirse yerinde yok edileceği mesajı verilmiştir.

Rusya, Suriye'ye yönelik desteğini aynı kararlılıkla daha sonra da devam ettirmiştir. Örneğin rejim güçlerinin 4 Nisan 2017'de İdlib şehir merkezine kimyasal silahlarla yaptığı saldırı neticesinde çocukların da bulunduğu 70'ten fazla sivilin ölümü sonrasında uluslararası kamuoyundan Suriye rejimine yönelik gelen tepkiler Rusya'nın devreye girmesiyle önlenmiştir. Bu kapsamda Rusya; BM Güvenlik Konseyi'nin konu ile ilgili olağanüstü oturumunda, Suriye Hava Kuvvetlerinin İdlib'de muhaliflere yönelik hava harekâtını kabul etmekle birlikte, kimyasal silah kullanılmasıyla ilgili iddiaları reddetmiştir.⁸⁸

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi iki önemli sonuç doğurmuştur: Bunların en önemlisi, hiç şüphesiz Türkiye ile yaşanan uçak krizidir. Kriz neticesinde, 30 milyar dolardan fazla hacme ulaşan karşılıklı ticarete, 4 milyondan fazla Rus turistin Türkiye'yi ziyaret etmesine, enerji alanında işbirliğine ve Mersin Akkuyu Nükleer Santralinin yapımına bir anda son verilmiştir.⁸⁹ Uçağın düşürülmesine oldukça sert tepki göstermesinin ardından Rusya, benzer bir olaya bu sefer anında askeri müdahalede bulunacağını bir göstergesi olarak S-400 hava savunma sistemini Lazkiye'deki Hmeymim Hava Üssü'ne konuşlandırmıştır.⁹⁰ En az ilki kadar önemli olan diğeri ise, Esed rejiminin askeri yöntemlerle yıkılamayacağını başta ABD olmak üzere bölgedeki aktörlere

⁸⁸ İrfan Sancak, "Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Dinamikleri", *Sosyal Bilimler Metinleri, 2017 Temmuz ICOMEP Özel Sayısı*, s. 116.

⁸⁹ Habibe Özdal ve Kerim Has, "Türkiye Rusya Derin Ayrışma(mı?)", *Analist Dergisi*, 60, 2016, s. 38.

⁹⁰ Araz Aslanlı, 2018, s.5.

gösterilmiş olmasıdır.⁹¹ Bu konuda Esed rejiminin kendi halkını korumada başarısız olduğu mazeretiyle, ABD'nin öncülüğünde uluslararası toplumun Suriye'ye müdahalesine fırsat verilmemiştir. Bu hamlesiyle Rusya, jeopolitik denklemlerin oluşturulmasında dikkate alınması gereken bir aktör, yani büyük güç olduğunu ispatlamıştır.

Rusya ve Türkiye'nin, uçak krizi nedeniyle çatışma noktasına gelmeleri, Suriye sorununa farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıkları genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, Suriye'de devam eden krizin çözümüyle ilgili iki ülke arasındaki derin görüş ayrılıklarıdır. Her iki ülke de, Suriye'nin siyasi bütünlüğünü devam ettirmesinden yana bir tutum sergilemesine karşılık, bunun hayata geçirilmesi konusunda farklı görüşlere sahiptir. Ülkedeki mevcut durumdan Esed yönetimini sorumlu tutan Türkiye, Batı ülkeleriyle birlikte başta ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) olmak üzere muhalif grupları desteklemektedir. Bu da ikili ilişkilere doğrudan olumsuz bir şekilde yansımaktadır.⁹² Bu konuda İran ile birlikte ortak hareket eden Rusya ise, tüm ülke üzerindeki kontrolün yeniden sağlanabilmesi amacıyla Esed yönetimine koşulsuz destek vermekte ve bunun için de hava hareketlerinin hedefi olarak Türkiye dahil Batılı ülkelerin desteklediği muhalif grupları hedef olarak seçmektedir.⁹³ Nitekim Rusya'nın müdahale kararından sonra Rus hava unsurlarının operasyonlarını, özellikle Türkiye'nin desteklediği Türkmen gruplar üzerine yoğunlaştırması⁹⁴ ve bu operasyonlar neticesinde, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Suriye'nin ikinci büyük şehri olan Halep'in tekrar merkezi yönetimin denetimine girmesi, Rusya'nın hava operasyonları ile ne yapmak istiyor sorusunun cevabını daha anlaşılır hale getirmektedir.⁹⁵

⁹¹ Julien Barnes-Dacey and Daniel Levy, *Syria Diplomacy Renewed: From Vienna to Raqqa*, Policy Brief, European Council On Foreign Relations, Brussels, 2015, p. 2.

⁹² Ali Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III/2, 2016, s. 147.

⁹³ Emre Erşen, 2017, s.168.

⁹⁴ Gencer Özkan, "Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye", Gencer Özkan, Evren Balta ve Burç Beşgül (Der.ler), **Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017,s.283.

⁹⁵ Halit Gülşen, "Rusya'nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler", *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 9/79, 2017, s.7.

İkincisi, Türkiye'nin Kuzey Suriye bölgesinde "güvenli bölge" oluşturulması yönündeki teklifine Rusya'nın olumsuz yaklaşımıdır. Türkiye, söz konusu teklifini 2012 yılından itibaren birçok kez gündeme getirmiş olsa da, başta ABD olmak üzere Suriye konusuna taraf olan bölgesel ve küresel güçlerden olumlu bir cevap alamamıştır. Konu uluslararası kamuoyunun gündemine, tam anlamıyla ABD Başkanı Trump'ın 13 Ocak 2018 tarihli tweeti ile taşınmıştır. Trump, bu vesileyle yaptığı açıklamasında "ABD güçlerinin Suriye'den çekileceğini ve 20 mil (32 km) derinliğinde güvenli bölge oluşturulacağını" belirtmiştir. Bu konuda günümüze kadar henüz somut bir gelişme kaydedilmemesine rağmen, ABD'nin bu beyanına istinaden Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından 14 Şubat 2019 tarihinde yapılan bir açıklamada, "güvenli bölgenin Şam yönetiminin rızası alınmadan oluşturulamayacağı dile getirilmiş ve bu tutumun Rusya'nın temel pozisyonu olduğu" vurgulanmıştır.⁹⁶ Buradan da görüleceği üzere, Rusya'nın uçak düşürülme krizinden sonra Türkiye ile ilişkileri ne kadar iyileşirse iyileşsin, Suriye yönetimini önceleyen yaklaşımında bir değişiklik olmadığı veya olmayacağı anlaşılmaktadır.

Sonuncusu ise, Rusya'nın Kürt grupları destekleme yönündeki yaklaşımından geri adım atmamasıdır. Rusya, PKK örneğinde olduğu gibi onun Suriye'deki siyasi uzantısı olan PYD'yi de terör örgütü olarak kabul etmemektedir. Herşeyden önce PYD'yi Şam rejiminin ayakta kalmasına hizmet edebilecek önemli vasıtalarından biri olarak görmektedir. Başlangıçta PYD'ye verdiği desteğin gerekçesi olarak IŞİD ile mücadeleyi göstermiş ve Türkiye'nin bu konuda kaygılanmasına gerek olmadığını vurgulamıştır. Ancak özellikle uçak krizinden sonra Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasına bağlı olarak adı geçen örgüt ile ilişkilerini artırdığına şahit olunmuştur. Bu kapsamda Rusya, PYD'ye diplomatik ve finansal destek sağlamış, rejim güçleriyle birlikte PYD'ye de askeri eğitim desteği sağlamıştır. En önemlisi de, Suriye'nin geleceğine karar verilmesinde Suriyeli Kürtlerin de söz sahibi olması gerektiğini ifade etmiştir.

⁹⁶ Hüseyin Alptekin, Suriye'de Oluşturulacak Güvenli Bölgede Taraflar ve Tutumlar, SETA Yayınları, Ankara, 2019, s.11.

Bu bağlamda Suriyeli Kürtlerin içinde yer almayan bir çözümün, gerçekçi ve kalıcı olmayacağına özellikle vurgu yapmıştır.⁹⁷

Avrasya'nın iki önemli aktörü olan Rusya ve Türkiye, Suriye'den kaynaklanan uçak krizi nedeniyle bir anda çatışma noktasına gelseler de, tıpkı Soğuk Savaş sonrasında olduğu gibi jeopolitik ortamın dayatmasıyla kısa süre içinde işbirliğine giden yolda birleşmeyi başarmışlardır. Suriye konusunda sıcak çatışmanın eşliğinden dönen iki aktör, Orta Doğu'daki jeopolitik ortamın tasarımcısı ABD ile çıkar çatışmaları nedeniyle yine Suriye konusunda ortak rakiplerine karşı aynı platforma birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Aslında bu tercihte, Batı'nın yaklaşımının da etkili olduğu söylenebilir. Zira Kırım'ın ilhakından sonra Rusya'nın Batı dünyasının siyasi ve ekonomik yaptırımlarına maruz kaldığı bilinen bir gerçektir. Batı dünyası ile Rusya'nın ilişkilerinin giderek zayıfladığı bu dönemde, Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde başarısız darbe girişimi yaşanmış ve Ankara Yönetimi, özellikle NATO üyesi müttefiklerinden beklediği moral desteğini bulamamıştır. Uluslararası konjunktür, bu noktada iki aktörü birlikte hareket etmeye zorlamaktadır.

Rusya, Şam rejimine verdiği hava desteğinin başarılı olmasına bağlı olarak Suriye'deki barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik iki önemli adım atmıştır. Aslında ülkenin geleceğinde söz sahibi olma amacını taşıyan ilk adımda, “Moskova Görüşmeleri” olarak adlandırılan girişimiyle, Suriye hükümeti temsilcileri ve bütün muhalefet temsilcileri arasında gerekli müzakerelerin yapılabilmesi için uygun zemin yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak muhalif grupların büyük çoğunluğunun katılımı reddetmesi nedeniyle söz konusu girişimden uygun bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine ikinci adımda, ülke içindeki muhalif gruplar üzerinde söz sahibi olan Türkiye ve İran ile ortak bir platform oluşturularak Suriye'nin yeniden inşası için “Moskova Deklarasyonu” yayınlanmıştır.⁹⁸ Rusya, Moskova'daki toplantılara küresel

⁹⁷ Bayram Aliyev, Rusya'nın PYD Politikası ve Türkiye, BİLGESAM Analiz No: 1341, İstanbul, 2016, s.7.

⁹⁸ Emre Erşen, Suriye'de Türkiye-Rusya Diyalogu: Beklentiler ve Zorluklar, AlSharq Forum Yayınları, İstanbul, 2017a, s.8.

aktörler olarak ABD ve BM'yi de davet etmiş ve söz konusu toplantılara her iki aktörü temsilen birer gözlemci katılmıştır.

“Moskova Deklarasyonu”nda özet olarak, öncelikle taraflar arasındaki ateşkesi ve siyasi çözümü öngören 18 Aralık 2015 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararına vurgu yapılmıştır. Diğer taraftan İŞİD ve El Nusra Cephesi, muhalif grupların dışında tutularak terörist örgüt olarak kabul edilmişlerdir. En önemlisi de, Suriye'nin toprak bütünlüğünü sağlayabilecek bir siyasi düzenin kurulması yönündeki Suriyeliler tarafından yürütülecek siyasi sürecin destekleneceği belirtilmiştir.⁹⁹

Moskova Deklarasyonu'nda belirtilen hedeflere ulaşılması amacıyla taraflar arasında Kazakistan'ın başkenti Astana'da başlatılan görüşmelere günümüze kadar kesintisiz devam edilmektedir. Ancak bahse konu görüşmelerin devam ettirilmesi, taraflar arasında sorun olmadığı anlamına gelmemektedir. Gelişmeler konusunda farklı yorumların yapılması mümkündür. Örneğin Rusya'nın Moskova Deklarasyonu'nun hemen ardından yayınladığı Anayasa taslağında Kürtlere kültürel özerklik öngörmesi Türkiye'de ciddi rahatsızlığa neden olmuş ve PYD'ye örtülü destek olarak algılanmıştır.¹⁰⁰ Buna karşılık Türkiye'nin İŞİD ve PYD'ye yönelik 4 Ağustos 2017 tarihinde başlattığı “Fırat Kalkanı Operasyonu”na Rusya'nın sessiz kalması ise, Astana Sürecinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.¹⁰¹ Yine Türkiye'nin 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin bölgesine yönelik başlattığı operasyonuna Rusya'nın yaklaşımını benzer şekilde yorumlamak mümkündür. Ancak Kuzey Suriye'de ABD'nin hakim olduğu bölgede Türkiye ve ABD arasında güvenli bölge oluşturulması yönünde olumlu ve somut adımların atıldığı bir dönemde, Rusya'nın rejim güçleriyle birlikte İdlib'e operasyon düzenlemesi, Türkiye açısından kaygı verici bir hamledir. Astana mutabakatları çerçevesinde “Çatışmasızlık Bölgesi” olarak

⁹⁹ Salih Yılmaz, *Rusya-Türkiye İlişkilerine Bakış 2016-2017*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2018, s. 86.

¹⁰⁰ Seçkin Köstem, “Astana Görüşmeleri ve Rusya Suriye’de Çözüme Bakışı”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9/79, 2017, s. 18.

¹⁰¹ Emre Erşen, 2017a, s.7.

seçilen bir alana böyle bir harekât düzenlenmesi, Rusya'dan Türkiye'ye bir gözdağı olarak değerlendirilebilir.¹⁰²

Sonuç

Zengin doğal kaynaklarıyla Orta Doğu, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren sürekli uluslararası rekabetin sahnesi haline gelmiştir. Söz konusu savaştan sonra kurulan yeni uluslararası sistemin liderleri haline gelen ABD ve Sovyetler Birliği'nin çatışmaya girdiği ilk bölgelerden biri yine bu bölge olmuş ve taraflar arasındaki şiddetli rekabet Soğuk Savaş boyunca devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın mağlubu Sovyetler Birliği dağılmasıyla birlikte Rusya, başta Orta Doğu olmak üzere Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinden kendi doğal sınırlarına geri çekilmiş ve bunun neticesinde Orta Doğu bölgesi ABD'nin hegemonyasına kalmıştır.

Ülke içi ve yakın çevresinde gücünü pekiştirmesini müteakip kendisini yeniden küresel güçlerden biri olarak görmeye başlayan Rusya, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde olduğu gibi dikkatini tekrar Orta Doğu'ya çevirmiş ve bu kapsamda ilk olarak ABD'nin Irak'ı işgaline şiddetle itiraz etmiş ve bölgedeki varlığını giderek artırmıştır. Yeni dönemin başlangıcından itibaren ABD'nin tek taraflı uygulamalarıyla bunalan bölge ülkeleri, dengeleyici güç olarak gördükleri Rusya'yı memnuniyetle karşılamışlardır. Bu nedenle Rusya, Orta Doğu'ya yönelik hazırlayıp uygulamaya koyduğu genel politikası çerçevesinde bu dönemde önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak hazırlıksız yakalandığı Arap Baharı, kazanımlarının bir anda heba olmasına neden olmuştur. Özellikle müttefikleri olan Irak ve Libya'yı koruma konusunda yetersiz kalması, Arap kamuoyu nezdindeki güvenilirliğini büyük oranda yitirmiştir.¹⁰³ Bu yüzden Orta Doğu'daki varlığının devam etmesi ve bu bölgeye yönelik politikasının başarısı, diğer bazı faktörlerin yanında daha çok Suriye politikasının başarısına endekslenmiş durumdadır.

Bu bağlamda jeopolitik konumundan dolayı Suriye, Rus dış politikasında sadece bu dönem için değil her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bu

¹⁰² Taha Akyol, *Suriye Kördüğüm*, Karar Gazetesi, 23 Ağustos 2019, s. 9.

¹⁰³ Alexey Malashenko, *a.g.e.*, p. 5.

önemin belirlenmesinde ekonomiden daha ziyade siyasi ve stratejik faktörler etkili olduğunu söylemek mümkündür. Küresel güç ABD'ye karşı verilen mücadelenin rekabet alanını oluşturan Orta Doğu'da bugüne kadar en önemli kazanım olan ve jeostratejik bakımdan tartışılmaz coğrafi bir konumda bulunan Suriye'nin Rusya açısından kaybedilme olasılığını düşünmek mümkün değildir.¹⁰⁴ Bu haliyle Rusya'nın Orta Doğu'daki stratejik hamlelerin odak noktasını, bölgedeki mevcut statükonun devam ettirilmesi oluşturmaktadır. Rus Dışişleri Bakanlığı'na göre, Orta Doğu'nun mimari yapısının temel sütunlarından biri Suriye'dir. O çöktüğü takdirde, Akdeniz ile Basra Körfezi arasında istikrarın kaybolduğu gibi, bölgedeki Sünni ve Şii eksenler arasındaki denge de kaybolacaktır.¹⁰⁵

Jeopolitik öneminin farkında olan Rusya, uluslararası ortamda Suriye'yi korumaya yönelik politikalarında önceliği diplomasiye vermiştir. Bu kapsamda genelde BM'yi özelde BM Güvenlik Konseyi'ni etkin bir şekilde kullanmak suretiyle ABD'nin bu platformlar vasıtasıyla Suriye'ye müdahale etmesine izin vermemiştir. Bu konuda sürekli uluslararası hukuka vurgu yaparak BM üyesi egemen bir üye ülkeye askeri müdahale yapılmasına karşı olduğunu açıklamaktadır.

Diğer taraftan 2015 yılının başından itibaren Türkiye ve ABD tarafından desteklenen muhalif güçlere karşı direnme yeteneğini kaybetmek üzere olan Şam rejimine hava desteği sağlayarak Suriye yönetiminin ayakta kalmasını sağlamıştır. Bu sayede Irak ve Libya olaylarındaki hatalarını bir oranda telefi telafi etmiş ve Arap dünyasının yeniden güvenini kazanmıştır. Bu alandaki başarısının ardından muhalif gruplar ile Şam rejiminin uzlaştırılması amacıyla Moskova'da arabuluculuk girişiminde bulunmuş, ancak muhalif grupların büyük bölümünün görüşmeyi reddetmeleri nedeniyle arzu edilen bir sonuç alınamamıştır. Bundan dolayı muhalif gruplar üzerinde söz sahibi olan Türkiye ve İran ile Moskova'daki görüşmeler neticesinde ortak bir uzlaşma zemini yaratılarak "Astana Süreci" başlatılmıştır.

¹⁰⁴ Azuolas Bagdonas, *a.g.e.*, p. 66.

¹⁰⁵ *A.e.*, p. 69.

Suriye'nin siyasi bütünlüğünü hedefleyen "Astana Süreci"nin günümüze kadar kesintisiz devam ettirilmiş olmasını, Rusya'nın başarı hanesine eklenmesinin doğru olacağı düşünülmektedir. Öncelikle bu sürecin başlamasıyla birlikte Batı dünyasının himayesinde yürütülen "Cenevre Görüşmeleri"ne son verilmiştir. Rusya, bunu kendi başarısı olarak ifade etmekten özenle kaçınmaktadır. Bunu yerine Moskova Deklarasyonu esaslarına uygun yürütülen Astana Süreci'nin aslında Cenevre Görüşmelerinin devamı olduğunu ifade etmeyi yeğlemektedir. Bunun da temel nedeni, Suriye Krizi gibi uluslararası güvenlik sorununun çözüm makamının genelde BM ve özelde ise onun bu konudan sorumlu makamı BM Güvenlik Konseyi olduğuna inanmasıdır. Bu yüzden süreçle ilgili girişimlerinde BM Güvenlik Konseyi kararlarına atıf yapmaktadır. Zaten kendisini küresel bir aktör olarak gören Rusya, BM Güvenlik Konseyi vasıtasıyla Suriye'ye yönelik daha aktif bir politika uygulamayı hedeflemektedir. Rusya'nın Astana Süreci'nin temellerinin atıldığı Moskova görüşmelerine hem BM'yi hem de ABD'yi davet etmesi, bu bağlamda dikkate alınması gereken önemli bir girişimdir. Rusya'nın bu şekilde bir yaklaşım sergilemesinin, krizin asli çözüm mercii olarak BM'yi gördüğü; ABD'yi ise, siyasi çözüm mekanizmalarının dışına itmek istemediği biçiminde yorumlanabilir.

Genel olarak bakıldığında Astana Süreci'nin Rusya'nın Orta Doğu Politikası'na yönelik bazı hedeflerinin gerçekleşmesine de hizmet ettiği söylenebilir. Bu kapsamda mücadele edilmesi gereken ortak hedeflerden biri olarak radikal İslamcı terör örgütü İŞİD ve El Nusra Cephesi'nin seçilmesi ve bu konuda "tehdidin sınırların ötesinde, mümkün olması halinde ise kaynağında tutma" stratejisinin başarılı bir şekilde uygulandığını söylemek mümkündür. Söz konusu başarı, gerek uluslararası kamuoyunda gerekse Arap dünyasında Rusya'ya yönelik hem güven hem de sempati doğurmuştur. Ancak süreç taraflar arasındaki bazı sorunların ortaya çıkmasına da vesile olabilmektedir. Örneğin Rusya, Suriye'deki siyasal sistemin oluşturulmasına yönelik ortaya koyduğu çözüm önerilerinde PKK uzantısı PYD'yi kollayan bir tutum sergilemesi Türkiye'de ciddi rahatsızlıklara neden olmaktadır. Nitekim uçak krizi döneminde PYD'ye desteğin açıkça uygulamaya konulması ve sürecin bir parçası olarak

hazırlayarak taraflara sunduğu taslak anayasada Kürtlere kültürel özerklik verilmesi önerisi, ikili ilişkiler iyi olsa bile Rusya'nın Türkiye'ye karşı Kürt kartını kullanmaktan vazgeçmeyeceğinin en somut göstergesi olarak kabul edilebilir.

Rusya'nın Suriye yönelik takip ettiği politika bölgedeki birçok ülkeyi etkilemektedir. Ancak en çok etkilenen ülkelerin başında şüphesiz Türkiye yer almaktadır. Bunun da temel nedeni, tarihsel süreç içinde her zaman şahit olduğu gibi Türk ve Rus çıkarlarının birçok konuda çatışmasıdır. Uçak krizi, bunun en bariz örneğidir. Aslında iki aktör arasında günümüzde sergilenen işbirliği konjonktürel şartların zorlamasından kaynaklanmaktadır. Açıkçası, ABD'nin Kürt devleti oluşturma stratejisini tehdit olarak algılayan Türkiye'nin bölgede Rusya ile işbirliği dışında seçeneği yoktur. Bunun farkında olan Rusya, bu yüzden Suriye'de PYD kartını kaybetme riskine girmek istememektedir. En önemlisi de, Türkiye-ABD arasında Fırat'ın doğusunda başlatılan güvenli bölge oluşturma girişimine; Rusya'nın İdlib bölgesine operasyon ile cevap vermesi kritik bir hamledir. Türkiye açısından yeni bir göç dalgası anlamına gelen bu gelişme, Rusya'nın bir gözdağı verme girişimi olarak yorumlanabilir. Ancak iki ülke liderinin olayın hemen ardından Moskova'da bir araya gelmesi ve İdlib'deki krizin kontrol altına alındığına dair yaptıkları açıklama¹⁰⁶, iki ülkenin de ilişkileri kaybetme riskini göze alamadıklarını göstermektedir. Yine de bu durum, Türk-Rus ilişkilerinin kırılma noktasını göstermesi açısından daima göz önünde bulundurulmalı veya en azından göz ardı edilmemelidir.

Rusya, Şam rejiminin devamlılığıyla ilgili endişeleri şimdilik gidermiş olsa da, bu ülkeye yönelik politikasının başarıya ulaşması için çözüme kavuşturması gereken birçok sorun bulunmaktadır. Bunların başında, Suriye'nin İsrail ile anlaşmazlığı gelmektedir. Bu konuda 1967 Savaşı'nda kaybedilen Golan Tepelerini geri almak Suriye dış politikasının temel önceliğidir. Bu nedenle Golan Tepelerini işgal eden İsrail'e karşı tutum dış politikasının

¹⁰⁶ Sami Kohen, *İdlib'de Kriz (Şimdilik) Kontrol Altında*, Milliyet Gazetesi, 30 Ağustos 2019, s. 17.

merkezine oturtulmuştur.¹⁰⁷ Bu noktada küresel güç ABD'nin bölgedeki stratejik ortağı İsrail ile Suriye arasındaki güç farkı, ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farkın güçlü bir ülkenin desteği olmaksızın kapatılması mümkün görülmemektedir. Suriye böyle bir destek beklentisi içindeyken, bu desteği verebilecek yegâne güç konumundaki Rusya'nın tam tersine İsrail ile ilişkilerini geliştirme yönünde bir tutum içinde olması gerçek anlamda bir çelişki oluşturmaktadır. Rusya, bir taraftan Suriye'yi koruma yönünde söylemlerde bulunurken diğer taraftan İsrail'i rahatsız edebilecek davranışlardan uzak durmaya gayret göstermektedir.¹⁰⁸ Rusya'nın Suriye'deki hava operasyonlarına başlamadan önce Putin'in, Moskova'yı ziyaret eden İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'ya; "Hizbullah veya İran ile bağlantılı diğer milis grupların Suriye üzerinden İsrail'e tehdit oluşturmayacağı" güvencesini vermesi anlamlıdır.¹⁰⁹ Sonuç olarak Suriye'deki krizin çözüme kavuşturulmasını müteakip Rusya'nın bu konuya yönelik özel bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Aksi takdirde Suriye'nin kaybedilmesi, büyük oranda Arap kamuoyunun desteğinin kaybedilmesi sonucunu doğuracaktır ki, bu bir bakıma Rusya'nın Orta Doğu'da büyük güç veya küresel güç olma amacıyla verdiği mücadelenin kaybedilmesi anlamına gelmektedir.¹¹⁰

Rusya'nın çözüm bulması gereken diğer sorun, Suriye'nin toplumsal yapısı içinde işbirliği yapabilecek güçlü bir tabana sahip olmamasıdır. Bu durum, ülkeye yaptığı askeri müdahalesi sonrasında, mevcut rejim ile muhalifleri uzlaştırma girişiminde açıkça ortaya çıkmıştır. Uzlaştırma görüşmeleri için Moskova'ya davet edilen muhaliflerin çoğunluğu katılıma olumsuz cevap vermiştir. Bu noktada dikkate alınması gereken en önemli husus, ülkedeki ezici çoğunluğu oluşturan Sünni tarafın Rusya'yı Şiiilerin destekçisi olarak görmesidir.

¹⁰⁷ M. Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", M. Akif Okur ve Nuri Sahik (Ed.ler), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, s. 246.

¹⁰⁸ Andrej Kreutz, 2010, p. 17.

¹⁰⁹ Bayram Sinkaya, "Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8/72, 2016, s. 27.

¹¹⁰ Matthew D. Crosston, "Cold War and Ayatollah Residues: Syria as a Chessboard for Russia, Iran, and The United States", *Strategic Studies Quarterly*, 8/4, 2014, p. 95.

Sünni çoğunluk, aynı zamanda Şii olması nedeniyle onaylamadıkları Şam rejiminin Rusya'nın desteğiyle ayakta durduğunun farkındadır. Doğal olarak toplumsal taban ile rejim arasındaki uyumsuzluk, söz konusu toplumsal taban ile Rusya arasında güvensizliğe dönüşmektedir. Bu anlayışın değiştirilmemesi halinde, krize çözüm bulma neticesinde Suriye'de oluşturulabilecek olası bir demokratik sistemde, Rusya'nın bu ülkede varlığını devam ettirme sorunu ile karşı karşıya kalacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu husus, Suriye'deki varlığını kaybetmeyi düşünmek bile istemeyen Rusya tarafından çözüm bulunması gereken acil bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Suriye'deki Sünni kesime paralel bir şekilde Orta Doğu'daki Sünni ülkeler de; genel olarak Rusya'yı, Şii eksendeki ülkelerle işbirliğinden dolayı bu kesimin hamisi olarak görmektedirler.¹¹¹ Örneğin Suudi Arabistan'a göre Rusya, Orta Doğu'daki mezhep savaşlarının tarafı olmuştur.¹¹² Aslında bu durum, Rusya'nın Orta Doğu Politikası çerçevesinde belirlediği bölgeye yönelik genel hedefleriyle çelişmektedir. Bu görüntüsünü değiştirmemesi halinde, Rusya'nın Orta Doğu ile ilgili siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşması bakımından önemli bazı engellerle karşılaşması kuvvetli bir olasılıktır. Örneğin bölgesel sorunlara çözüm bulma konusunda yapmayı planladığı arabuluculuk girişimleri, Sünni ülkeleri tarafından ya başlangıçta reddedilecek ya da temkinle karşılanacaktır. Diğer taraftan, Rusya'nın Şiileri desteklediği görüntüsü, radikal İslamcı terör örgütlerinin de tepkisine neden olabilecektir. Sünni imamların tüm Müslümanlara yaptığı cihat çağrıları sadece Orta Doğu'yu değil, hem Rusya'yı hem de onun etki alanını kapsamaları ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla Orta Doğu'da başarılı ve kalıcı olma yönünde bir politika takip eden Rusya'nın bu yöndeki olumsuz algısını, önce Suriye'de ardından da bütün bölgede değiştirilmesi amacıyla özel bir çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Rusya'nın küresel güç umuduyla geri döndüğü Orta Doğu'daki geleceği büyük oranda Suriye'de uygulamakta olduğu politikaya

¹¹¹ Mark N. Katz, "Russian Intervention in The Syrian Civil War", *Russian Analytical Digest*, 175, 2015, p. 5.

¹¹² A.e., p. 4.

bağlıdır. Bu nedenle Rusya'nın Suriye'de uygulamakta olduğu politika ile öncelikle daha önce Orta Doğu genelinde yaptığı hatalarını telafi etmesi gerekmektedir. Eylül 2015 tarihinden itibaren Suriye'de yaptığı askeri müdahale ile ortağını koruma yönündeki kararlılığı, Arap toplumları üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Ancak bu yeterli değildir. Orta Doğu genelinde başarılı olunmak isteniyorsa, Suriye'de özellikle Şii tarafı destekliyor algısının değiştirilmesi ve Suriye'nin İsrail ile sorunlarını çözümü konusunda Arap kamuoyunu tatmin edebilecek gerekli desteğin verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde, Rusya, Soğuk Savaş döneminde Mısır örneğinde olduğu olduğu gibi Suriye'yi de terk etmek zorunda kalabilecektir. Ancak bu sefer ki kaybı, ilkinden çok daha fazla olacaktır. Zira bu sefer, sadece Suriye değil, Doğu Akdeniz'i de kaybedecektir. Yani böylesine büyük bir kayıp neticesinde hem bölgesel hem de küresel olayları etkileme yeteneği tamamen yitirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Aghayev, Elvin and Katman, Filiz, "Historical Background and The Present State of The Russian-Syrian Relations", *European Researcher*, 35/11-3, 2012, 2066-2070.

Akyol, Taha, *Suriye Kördüğüm*, Karar Gazetesi, 23 Ağustos 2019.

Aliyev, Bayram, Rusya'nın PYD Politikası ve Türkiye, BİLGESAM Analiz No: 1341, İstanbul, 2016.

Alptekin, Hüseyin, Suriye'de Oluşturulacak Güvenli Bölgede Taraflar ve Tutumlar, SETA Yayınları, Ankara, 2019.

Asker, Ali, "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", *21. Yüzyıl Dergisi*, 31, 2011, 37-42.

Aslanlı, Araz, Rusya'nın Suriye Politikası, Ankara, ORSAM Yayınları, 2018.

Baev, Pavel K., "Russia's Counter-Revolutionary Stance toward The Arab Spring", *Insight Turkey*, 13/3, 2011, 11-19.

Baev, Pavel K., Russia's Policy in The Middle East Imperilled by The Syrian Intervention, Policy Brief, Norwegian Peacebuilding Research Centre, Oslo, 2015.

Bagdonas, Azuolas, "Russia's Interest In The Syrian Conflict: Power, Prestige, and Profit", *European Journal of Economic and Political Studies*, 5/2, 2012, 55-77.

Bagno, Olen, Russia in The Middle East, *Strategic Assessment*, 12/2, 2009, 91-104.

Barnes-Dacey, Julien and Levy, Daniel, Syria Diplomacy Renewed: From Vienna to Raqqa, Policy Brief, European Council On Foreign Relations, Brussels, 2015.

Berman, Ilan, Russia and The Mideast Vacuum, IASPS Research Papers in Strategy No:12, The Institute for Advanced Strategic&Political Studies, Jerusalem, 2001.

Bingöl, Oktay ve Varlık, Ali, Rusya'nın Suriye'de Yeni Politikası, Bilgi Notu: 4, Merkez Strateji Enstitüsü, Ankara, 2014.

Bodansky, Yossef, Russia, Syria, and The Crossroads of Strategic Development, Issue No: 378, The Institute for Strategic, Political, Security and Economic Consultancy, Berlin, 2015.

Budak, Türkan, Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi ve Türkiye, Ankara, BİLGESAM Yayınları, 2015.

Cafersoy, Nazim, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4 (8), 2002, 51-101.

Committeri, Camilla, When Domestic Factors Prevail Upon Foreign Ambitions: Russia's Strategic Game In Syria, IAI Working Papers 1226, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2012.

Crosston, Matthew D., "Cold War and Ayatollah Residues: Syria as a Chessboard for Russia, Iran, and The United States", *Strategic Studies Quarterly*, 8/4, 2014, 94-111.

Dalar, Mehmet, “BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizi’ndeki Tutumu”, Fatma Taşdemir (Ed.), **SURİYE Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, 1-44.

Demir, Ali Faik, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, III/2, 2016, 139-151.

Deniz, Taşkın, “Suriye’nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye’nin Tutumu”, Marmara Coğrafya Dergisi, 27, 2013, p. 314-332.

Doster, Barış, “Ortadoğu’ki Kamplaşma: Bölgesel Görünümlü Küresel Saflaşma, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5/53, 2013, 79-86.

Dugin, Aleksandr, İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya, 2. Baskı, Ankara, Kaynak Yayınları, 2017.

Dyner, Anna Maria and Rękawek, Kacper, The Islamic State: A Threat to Russia, Bulletin No: 3 (735), The Polish Institute of International Affairs, Warszawa, 2015.

Erdoğan, Seven, “İran’la Tarihi Anlaşma ve AB”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/70, 2015, 36-39.

Erşen, Emre, “Rusya’nın Suriye Hamlesi Ne Anlama Geliyor?”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/67, 2015, 32-35.

Erşen, Emre, “Rusya’nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”, H. Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.ler), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, 2. Baskı, Ankara, SETA Kitapları, 2017, 149-174.

Erşen, Emre, Suriye’de Türkiye-Rusya Diyalogu: Beklentiler ve Zorluklar, AlSharq Forum Yayınları, İstanbul, 2017a.

Ertekin, B. Aydın, “Neo-Rusya’nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya’nın Suriye Arap Baharı’ndaki Rolü”, *Bilge Strateji Dergisi*, 4/7, 2012, 131-163.

Ertem, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 2010, 252-273.

Ginat, Rami, *Syria and The Doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence*, Portland/USA, Sussex Academic Press, 2010.

Gülşen, Halit, “Rusya’nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9/79, 2017, 28-31.

Has, Kerim, *Türkiye-Rusya İlişkileri Ekseninde Suriye Krizi*, USAK Analiz No: 20, Ankara, 2012.

İsmalyoy, Elnur, *Rusya’nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu’da Değişen Güç Dengeleri*, BİLGESAM Analiz No: 1255, İstanbul, 2015.

Karabulut, Bilal, “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 15, 2007, 67-88.

Katz, Mark N., *Conflicting Aims, Limited Means: Russia in The Middle East*, Policy Brief No: 201, FRIDE, Brussels, 2015.

Katz, Mark N., “Russian Intervention in The Syrian Civil War”, *Russian Analytical Digest*, 175, 2015, 2-5.

Kemaloğlu, İlyas, *Rusya’nın Orta Doğu Politikası*, Rapor No: 125, ORSAM, Ankara, 2012.

Kiraz, Sami, “Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.ler), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, 291-312.

Klein, Margarete, *Russia and The Arab Spring*, SWP Comments, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, 2013.

Kohen, Sami, *İdlib’de Kriz (Şimdilik) Kontrol Altında*, Milliyet Gazetesi, 30 Ağustos 2019.

Koolae, Elaheh and Azizi, Hamidreza, “Expansion of Russia – Hamas Relations: Sources and Implications”, *Journal of Power, Politics & Governance*, 3/2, 2015, 41-59.

Köstem, Seçkin, “Astana Görüşmeleri ve Rusya Suriye’de Çözüme Bakış”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9/79, 2017, 16-19.

Kreutz, Andrej, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, London, Praeger Security International, 2006.

Kreutz, Andrej, *Syria: Russia's Best Asset In The Middle East*, IFRI/Russia/NIS Center, Paris, 2010.

Magen, Zvi and Olena Moldavsky, Bagno, "New Directions in Russia's Foreign Policy: Implications for The Middle East", *Strategic Assessment*, 13/4, 2011, 73-84.

Magen, Zvi, *Russia and The Middle East: Policy Challenges*, Memorandum No: 127, INSS, Ramat Aviv, 2013.

Malashenko, Alexey, *Russia and The Arab Spring*, Special Report, Carnegie Moscow Center, Moscow, 2013.

Menkiszak, Marek, *Russia's Strategy Towards the Crisis in Syria*, FIIA Briefing Paper 131, The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, 2013.

Mercan, M. Hüseyin, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", M. Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.ler), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye**, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, 239-262.

Musaoğlu, Nezih, "Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/Çözümsüzlüğünde Rusya", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 2015, 1-30.

Mustafayev, Beşir, "Cihan Hakimiyetini Moskoflara Ögütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devletinin Kurulmasında Etkisi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2013, 17-27.

Onay, Yaşar, "Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler", *Bilge Strateji Dergisi*, 7/12, 2015, 17-21.

Özçelik, Sezai, "II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeo-Stratejik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları", Osman Orhan (Ed.), **Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar**, İstanbul, TASAM Yayınları, 2015, 57-75.

Özdal, Habibe ve Has, Kerim, "Türkiye Rusya Derin Ayırışma(mı?)", *Analist Dergisi*, 60, 2016, 36-45.

Özdemir, Çağatay, Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi, Ankara, SETA Yayınları, 2018.

Öztürk, Mustafa, "SSCB'den RF'ye Moskova'nın Şam Politikası", Ç. Aydın Koyuncu (Yay.Haz.), **V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı(11-12 Aralık 2013)**, Bursa, UÜ Mete Cengiz Kültür Merkezi Yayını, 2013, 614-630.

Palacıoğlu, Tezer, Suriyeliler, AB ve Türkiye Özelinde Mülteciler, İTO/İDA Yayını No: 2018-5, İstanbul, 2018.

Qaisi, Kamal, "Rus Müdahalesinin Ortadoğu Güç Dengesine Etkisi", *Analist Dergisi*, 59, 2016, 40-43.

Sancak, İrfan, "Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Dinamikleri", Sosyal Bilimler Metinleri, 2017 Temmuz ICOMEP Özel Sayısı, 112-121.

Sinkaya, Bayram, *Ortadoğu Siyaseti'ne Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Ankara, ORSAM Yayınları, 2015.

Sinkaya, Bayram, "Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8/72, 2016, 24-27.

Sönmez, A. Sait, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi RF'nun BDT Ülkeleriyle İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 2010, 277-290.

Talukdar, Indrani, Russia's Strategic Interest In Syria, Issue Brief, Indian Council of World Affairs, New Delhi, 2016.

Telatar, Gökhan, "Rusya ve Arap Baharı: Batı İle Yeni Soğuk Savaş Mı?", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/1, 2015, 175-202.

Tepeyurt, Mehmet ve Coşkun, B. Balamir, "Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Varlığı", Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2016, 205-248.

Trenin, Dimitri, What is Russia Up To in the Middle East?, Cambridge/UK, Polity Press, 2018.

Yazıcı, Amine, “Rusya’nın Suriye Politikası”, B. Akgün (Ed.), **Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler**, Ankara, 2012, 30-56.

Yılmaz, Salih, *Rusya Neden Suriye’de?*, Ankara, Yazar Yayınevi, 2016.

Yılmaz, Salih, *Rusya-Türkiye İlişkilerine Bakış 2016-2017*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2018.